รายงานฉบับสมบูรณ์

การศึกษาวิจัยความหลากหลายของสมุนไพร

เส้นทางศึกษาธรรมชาติบริเวณรอบที่ทำการเขตรักษาพันธุ์ฯ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี

รายงานฉบับสมบูรณ์

การศึกษาวิจัยความหลากหลายของสมุนไพร

เส้นทางศึกษาธรรมชาติบริเวณรอบที่ทำการเขตรักษาพันธุ์ฯ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี

ชื่อหัวหน้าโครงการและคณะผู้ร่วมวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

รศ.รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล[1]

คณะผู้ร่วมวิจัย

1. ศ.ดร.วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล[1]
2. นายมารุต พานทอง[2]
3. นายวสันต์ กล่อมจินดา[3]
4. นางกนกวรรณ ทรงผาสุข[4]
5. นางตุลาภรณ์ รุจิระยรรยง [4]

[1]อาจารย์ประจำภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ ม.มหิดล

[2]นักศึกษาหลักสูตรวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิทยาการพืช คณะเภสัชศาสตร์ ม.มหิดล

[3] เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 6 หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา

[4]เภสัชกรชำนาญการ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลพบุรี

ระยะเวลาดำเนินการตลอดโครงการ

12 เดือน เริ่มตั้งแต่เดือน มิถุนายน 2554ถึง พฤษภาคม 2555

สถานที่ดำเนินการ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา บริเวณรอบที่ทำการเขตรักษาพันธุ์ฯ

หลักการและเหตุผล

ปี 2553 กระทรวงสาธารณสุข ได้ประกาศแผนจัดการเพื่อคุ้มครองสมุนไพรในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พ.ศ. 2553-2554 (แผนระยะสั้น) ตามพระราชบัญญัติคุ้มครอง และส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำรงรักษาระบบนิเวศตามธรรมชาติ ความหลากหลาย ทางชีวภาพของสมุนไพร และถิ่นกำเนิดของสมุนไพร ด้วยความสำคัญของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี ซึ่งมีพื้นที่ 96,875 ไร่ จัดป่าผืนใหญ่ และผืนสุดท้ายของจังหวัดลพบุรี ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ มีความหลากหลายของพืนธุ์พืชและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด เป็นป่าที่มีความพิเศษคือ ตั้งอยู่ที่รอยต่อ 3 ภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง เป็นป่าแห่งเดียวที่สมบูรณ์ในภาคกลาง ป่าแห่งนี้จึงได้จัดเป็นป่าที่อยู่ในแผนระยะสั้นเพื่อดำเนินการในระยะแรก และผลจากการสำรวจเบื้องต้น พบพืชสมุนไพรอย่างน้อย 54 ชนิด ในจำนวนนี้มีพืชถิ่นเดียวและหายากใกล้สูญพันธุ์ในประเทศไทย ได้แก่

กำยาน ดีหมี มะค่าโมง ขว้าว พญารากดำ เป็นต้น ซึ่งทำให้เป็นที่ประจักษ์ชัดถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สมุนไพรในป่าแห่งนี้ ในการนี้ เจ้าหน้าที่ดูแล เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา ได้อนุรักษ์พันธุ์พืชที่มีอยู่ในป่าและบริเวณโดยรอบทั้งหมด โดยเฉพาะบริเวณรอบสำนักงานเขต อย่างไรก็ดี พบว่าพืชเหล่านี้ยังไม่ได้มีการสำรวจชนิดพันธุ์ทั้งหมด หากมีการสำรวจพันธุ์พืชที่ได้มีการใช้ในตำราการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน หรือแม้แต่การใช้โดยผู้คนในท้องถิ่นของตนเอง ข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลสำคัญที่ควรเผยแพร่แก่ผู้เข้ามาเยี่ยมชม โดยเฉพาะผู้ที่มีเวลาเยี่ยมชมสั้น ให้ได้สัมผัสเรียนรู้ลักษณะพืชสมุนไพรตามธรรมชาติ ในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เป็นการส่งเสริมให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของพืชสมุนไพร อันจะส่งผลให้เกิดความรัก และเป็นพลัง จุดประกายให้ผู้ที่มาสัมผัสได้เข้าใจและตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสมุนไพร ซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์เพื่อการใช้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

เพื่อบันทึกข้อมูลชนิดสมุนไพร รวมถึงการนำไปใช้เป็นยาทางการแพทย์แผนไทย และยาพื้นบ้าน

วิธีการดำเนินการและแผนการปฏิบัติงาน

1. สำรวจสภาพเส้นทางศึกษาธรรมชาติบริเวณรอบสำนักงาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา
2. สำรวจชนิดของพืชสมุนไพรเบื้องต้น
3. ถ่ายรูปดอก ผล และ ส่วนอื่นๆ พร้อมบันทึกรายละเอียดลักษณะต้น
4. เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรที่ไม่สามารถจำแนกชนิดได้อย่างชัดเจน เพื่ออัดพรรณไม้แห้งและตรวจสอบชื่อชนิดตามหลักวิทยาศาสตร์ และเก็บในพิพิธภัณฑ์ไม้แห้งของภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล
5. สัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน และชาวบ้านที่เคยใช้ประโยชน์สมุนไพรชนิดกับที่สำรวจพบ
6. จัดทำรายงาน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีข้อมูลชนิดพืชสมุนไพรในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา เส้นทางศึกษาธรรมชาติบริเวณรอบที่ทำการเขตรักษาพันธุ์ฯ
2. บันทึกข้อมูลการใช้สมุนไพรเป็นยาพื้นบ้าน
3. เป็นแนวทางในการจัดทำข้อมูลประกอบการศึกษาสำหรับผู้มาเยี่ยมชม

รายงานผลการดำเนินการ

ดำเนินการสำรวจ 7 ครั้ง ดังนี้คือ

- 11-13 มีนาคม 2554
- 8-10 เมษายน 2554
- 20-22 พฤษภาคม 2554
- 17-19 มิถุนายน 2554
- 15-17 กรกฎาคม 2554
- 25-26 ธันวาคม 2554
- 3 มีนาคม 2555

1. สำรวจพบสมุนไพร 42 ชนิด ตามรายชื่อ แนบท้าย
2. บันทึกรายละเอียดลักษณะต้น ถ่ายรูปดอก ผล และ ส่วนอื่นๆ ได้ 40 ชนิด
3. รวบรวมข้อมูลการใช้สมุนไพรจากตำรายาไทยและหมอพื้นบ้าน

สรุปผลการวิจัย

จากข้อมูลสมุนไพรที่สำรวจในเขต พบสมุนไพรจำนวนประมาณ 45 ชนิด แต่ยังมีบางชนิดที่ยังไม่สามารจำแนกชื่อวิทยาศาสตร์ได้ชัดเจน ต้องรอการออกดอก และผล อย่างไรก็ดี ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปต่อยอด เพื่อจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ป้ายชื่อต้นไม้และ ข้อมูลประกอบในการศึกษาต่อไป

ภาคผนวก

รายชื่อสมุนไพรที่พบในเขต จำนวน 44 ชนิด

	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	
1	กรวยป่า	*Casearia grewiifolia* Vent. var. *grewiifolia*	Salicaceae (Flacourtiaceae)	ราก: แก้ท้องสีย เปลือก: บำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ดอก: แก้ไข้ น้ำมันในเมล็ด: ทาแก้โรคผิวหนัง
2	กระพี้จั่น	*Milletia bradisiana* Kurz	Leguminosae-Papilionoideae	เปลือกต้น ต้มน้ำใช้ชำระล้างบาดแผล เรื้อรัง แก่น เป็นยาบำรุงกำลัง
3	กะหนาย	*Pterospermum literale* Craib var. *litorale*	Malvaceae-Dombeyoideae (Sterculiaceae)	
4	กำจัด	*Zanthoxulum limonella* (Dennst.) Alston	Rutaceae	
5	แก้ว	*Murraya paniculata* (L.) Jack	Rutaceae	
6	ข่อย	*Streblus asper* Lour.	Moraceae	***เปลือก***แก้ท้องเสีย รักษารำมะนาด ***เมล็ด*** เป็นยาอายุวัฒนะ
7	ขันทองพยาบาท	*Suregada multiflorum* (A.Juss.) Baill.	Euphorbiaceae	**แก่น** รสเฝื่อนเย็น แก้ลมพิษ แก้ประดงโรคผิวหนังทุกชนิด **เปลือกต้น** แก้โรคผิวหนัง
8	ขี้เหล็ก	*Senna siamea* (Lam.) H.S.Irwin & Barneby	Leguminosae-Caesalpinioideae	**ใบ** เป็นยาระบาย
9	ขี้เหล็กเลือด	*Senna timoriensis* (Lam.) Irwin and Barneby	Leguminosae-Caesalpinioideae	***แก่น*** รสขม แก้ประจำเดือนพิการ ขับ

	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	
				ปัสสาวะ บำรุงโลหิต แก้กษัย แก้ปวดบั้นเอว
10	เขยตาย	*Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.	Rutaceae	***ราก*** รสขื่นปร่า กระทุ้งพิษ แก้พิษฝีภายในและภายนอก แก้พิษแมลงกัดต่อย ***เปลือกและเนื้อไม้*** แก้ฝีภายในและภายนอก ขับน้ำนม
11	คงคาเดือด	*Arfeuillea arborescens* Pierre	Sapindaceae	***เปลือก*** แก้คัน แก้แสบร้อนตามผิวหนัง แก้ร้อนใน กระหายน้ำ ดับพิษไข้ เจริญอาหาร แก้ไอ
12	คนทา	*Harrisonia perforate* (Blanco) Merr.	Simaroubaceae	**ราก** รสขมเฝื่อน ยาแก้ไข้ทุกชนิด ขับปัสสาวะ **ใบ** ใช้เป็นตำรับแก้ไข้
13	คูน	*Cassia fistula* L.	Leguminosae-Caesalpinioideae	***เนื้อในฝัก*** เป็นยาระบาย
14	เครือออน	*Congea tomentosa* Roxb.	Labiatae (Verbenaceae)	***ใบ*** ตำคั้นน้ำทา บรรเทาอาการอักเสบจากตะขาบ แมงป่อง และแมลงมีพิษกัดต่อย
15	ชงโค	*Bauhinia purpurea* L.	Leguminosae-Caesalpinioideae	
16	ชิงชี่	*Capparis micracantha* DC.	Capparaceae (Capparidaceae)	**ราก** แก้ไข้
17	ตดหมูตดหมา	*Paederia linearis* Hook. f.	Rubiaceae	***เถา*** แก้ตานทราง แก้ช้ำรั่ว เป็นยา

	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	
				อายุวัฒนะ แก้ธาตุพิการ แก้ท้องเสีย แก้ตัวร้อน
18	ตะโกนา	*Diospyros rhodocalyx* Kurz	Ebenaceae	
19	ตะคร้อ	*Schleichera oleosa* (Lour.) Oken	Sapindaceae	
20	ประทัดเหลือง	*Macrosolen platyphyllus* (King) Danser	Loranthaceae	***ใบ*** ต้มน้ำหรือดองเหล้า ต้านมะเร็งลำไส้และทรวงอก
21	ปรู๋	*Alangium salviifolium* (L.f.) Wangerin subsp. *hexapetalum* Wangerin	Cornaceae (Alangiaceae)	***เปลือก*** รสฝาด แก้ท้องเสีย แก้หืดไอ ***ผล*** รสเผ็ดร้อน แก้จุกเสียด ***แก่น*** รสจืดเฝื่อน บำรุงกำลัง
22	พญาสัตบรรณ	*Alstonia scholaris* (L.) R.Br.	Apocynaceae	***เปลือกต้น*** แก้ไข้เพื่อดีพิการ แก้บิด ขับไส้เดือน แก้ไข้หวัด สมานลำไส้
23	แพ่งเครือ	*Sphenodesme mollis* Craib	LABIATAE	**เปลือกและเนื้อไม้**ปรุงเป็นยาแก้ไข้ บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย
24	มะกล่ำตาไก่	*Adenanthera microsperma* Teijsm. & Binn.	Leguminasae-Mimosoideae	***ราก*** ขับเสมหะ ***เมล็ด*** ดับพิษ รักษาแผลหนองและฝี
25	มะเกลือกา	*Diospyros gracilis* Fletcher	Ebenaceae	***ผล*** ใช้ย้อมสีมุ้งหรือแห ตาข่ายดักสัตว์ ย้อมผ้า ไม่พบบันทึกการใช้เป็นยา
26	มะขามเทศ	*Pithecellobium dulce* (Roxb.) Benth.	Leguminasae-Mimosoideae	

	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	
27	มะขามป้อม	*Phyllanthus emblica*	Euphorbiaceae	***ผล*** รสเปรี้ยว ฝาด แก้ไอ ระบายอย่างอ่อน
28	มะค่าโมง	*Afzelia xylocarpa* (Kurz) Craib	Leguminosae-Caesalpinioideae	***ปุ่มที่ลำต้น*** รสเมาเบื่อ แก้พยาธิและโรคผิวหนัง ต้มเอาไอรมหัวริดสีดวงทวารทำให้แห้ง
29	มะคำไก่	*Drypetes roxburghii* (Wall.) Hurusawa	Euphorbiaceae	
30	มะฝ่อ	*Trewia nudiflora* L.	Euphorbiaceae	
31	มะหวด	*Lepisanthes rubiginosa* (Roxb.) Leenh.	Sapindaceae	***ราก*** รสเบื่อเอียน แก้ไข้เพื่อฝีภายใน แก้พิษร้อน ขับพยาธิ์
32	มะหาด	*Artocarpus lacucha* Roxb.	Moraceae	***แก่น*** ละลายเลือด แก้ลม แก้กระษัย แก้เส้นเอ็นพิการ ***ปวกหาด*** สกัดจากแก่น ขับพยาธิตัวตืด
33	ยอป่า	*Morinda coreia* Ham.	Rubiaceae	***แก่น*** ขับเลือดและน้ำคาวปลาของสตรีหลังคลอดบุตร ขับฟอกโลหิตระดู แก้จุกเสียด
34	ย่านาง	*Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels	Menispermaceae	*ราก* แก้ไข้ เป็นส่วนผสมในยาห้าราก
35	ส้มลม	*Aganonerion polymorphum* Pierre ex Spire	Apocynaceae	**ราก** แก้ท้องอืด ระบาย
36	สลัดไดป่า	*Euphorbia antiquorum* L.	Euphorbiaceae	

	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	
37	สวอง	*Vitex limonifolia* Wall.	Labiatae	***เนื้อไม้*** ใช้ทำเครื่องเรือน
38	สะเดา	*Azardirachta indica* A. Juss. var. *siamensis* Valeton	Meliaceae	***ก้านใบ*** รสขม แก้ไข้
39	สาธร	*Millettia leucantha* Kurz var. *buteoides* (Gagnep.) P.K.Loe.	Leguminosae-Papilionoideae	
40	สีเสียดเหนือ	*Acacia catechu* (L.f.) Willd.	Leguminasae-Mimosoideae	***เปลือกต้น*** ใช้ภายนอก รักษาบาดแผล ล้างแผลไฟไหม้ หรือ โรคผิวหนังบางชนิด แก้ท้องเสีย
41	เสี้ยวป่า	*Bauhinia saccocalyx* Pierre	Leguminosae-Caesalpinioideae	***ใบ*** ผสมลำต้นกำแพงเจ็ดชั้น ต้มน้ำดื่มวันละ 3 ครั้ง ฟอกโลหิต
42	หัวใจทศกัณฑ์	*Hoya kerrii* Craib	Apocynaceae-Asclepiadoideae (Asclepiadaceae)	**ใบ**ทาภายนอก รักษาบาดแผล ช่วยสมานแผลและห้ามเลือด อังไฟให้ร้อน นาบแก้อาการบวมตามข้อ ข้ออักเสบ **น้ำยางขาว** ใช้ทาแผลสด เช่นแผลมีดบาด ช่วยสมานแผล

พืชสมุนไพรในบริเวณรอบเขต

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซับลังกา

อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี

กรวยป่า

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Casearia grewiifolia* Vent.

วงศ์ FLACOURTIACEAE

กรวยป่าชื่อเรียกตามท้องถิ่นภาคต่างๆ ดังนี้คือก้วย ขุนเหยิง จะร่วย บุนเหยิง คอแลน ผีเสื้อหลวง ตวย ตวยใหญ่ ตานเสี้ยน ผ่าสาม

ไม้ต้นสูง 5 -15 เมตร เปลือกค่อนข้างเรียบสีเทาหรือสีน้ำตาลอ่อน กิ่งอ่อนมีขน ***ใบ*** เดี่ยว เรียงสลับ กว้าง 3–6 ซม. ยาว 8 –13 ซม. รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ปลายแหลม โคนมนกว้าง มักเว้าเล็กน้อยที่รอยต่อก้านใบ ขอบใบจักตื้นๆถี่ๆ มีต่อมเป็นขีดสั้นๆ กระจายทั่วใบ ก้านใบ ยาว 0.6 –1.2 ซม. มีขน หูใบรูปสามเหลี่ยม ร่วงง่าย ***ดอก*** ช่อสีขาว หรือสีเหลืองอมเขียว ออกเป็นกระจุกเล็กๆ ตามซอกใบ ***ผล*** รูปไข่ กว้าง 1.5 – 2 ซม. ยาว 2.5 – 5 ซม. ผิวเรียบ ผนังหนา สุกสีเหลือง [1] กระจายพันธุ์ใน พม่า อินโดไชนา มาเลย์เพนนินซูลา และประเทศไทย ซึ่งพบตั้งแต่ป่าชายหาดจนถึงป่าดงดิบ ป่าละเมาะ และป่าเบญจพรรณ อาจพบกระจายทั่วไป ออกดอกระหว่างเดือน มีนาคม-พฤษภาคม และติดผลระหว่าง เดือน พฤษภาคม-กรกฎาคม

ราก รสเบื่อเมา แก้ท้องเสีย ตับพิการ เปลือกต้นบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง ***ใบ*** รสเบื่อเมา แก้พิษกาฬ แก้โรคผิวหนังผื่นคัน แก้ริดสีดวงจมูก โดยใช้ใบสดหั่นผสมยาสูบม้วนสูบ ***ดอก*** รสเบื่อเมา แก้ไข้พิษไข้กาฬ พิษไข้ ***ผล*** แก้บิดปวดแบ่ง แก้เสมหะเป็นพิษ แก้ท้องเสีย กัดเสมหะ แก้น้ำลายเหนียว ฟอกโลหิต แก้เลือดออกตามไรฟัน ***เมล็ด*** รสเบื่อเมา แก้ริดสีดวงทวาร ใช้เบื่อปลา[2]

กะหนาย

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pterospermum litorale* Craib var. *litorale*

วงศ์ Sterculiaceae

กะหนายมีชื่อเรียกทางภาคกลางว่า จำปีแขก หรือ จำปาเทศ มีชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆ ดังนี้ ภาคใต้เรียกว่า กะหนาย ยวนปลา ชลบุรีเรียกว่า ขนาน นนทบุรีเรียกว่า สนาน หนองคายเรียกว่า หำอาว

ปลูกเป็นไม้ประดับ เป็นไม้ต้นขนาดเล็ก สูงไม่มาก มีความสูงประมาณ 5 ม ขึ้นไป พบได้สูงถึง 16 ม. ใบเดี่ยว เรียงสลับ สีของแผ่นใบทั้งสองด้านแตกต่างกัน มองเห็นชัดเจน ด้านบนสีเขียวขี้ม้าเข้ม ผิวเรียบ ด้านล่างมีขนสีเหลืองอ่อน วาว ปกคลุมหนาแน่น รูปใบแตกต่างกันระหว่างใบอ่อนและใบแก่ โดยใบอ่อน มีรูปเกือบกลม หรือรูปไข่กว้าง ขอบเว้าลึกเป็นแฉก 5-7 แฉก ใบแก่ รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ปลายแหลมยาว โคนมนกว้าง หรือตัด เว้าเข้ามาเล็กน้อย ขอบเรียบ บางใบเว้าตื้น ห่างๆ มีเส้นใบออกจากโคนใบ 3-5 เส้น แผ่นใบด้านบนสีเขียวเข้ม ผิวเรียบเกลี้ยง ด้านล่างมีขนสีเทาอมเหลืองหรือสีนวลหนาแน่น **ดอก**เดี่ยว ขนาดใหญ่ ออกที่ซอกใบ มีกลิ่นหอมอ่อนๆ กลีบเลี้ยง 5 กลีบ แยกจากกันเป็นอิสระ รูปขอบขนาน กลีบดอก 5 กลีบ สีขาว แยกจากกันเป็นอิสระ มีเกสรเพศผู้แบบสืบพันธุ์ได้ประมาณ 15 อัน ก้านชูติดกันเป็นกลุ่ม อยู่สลับกับเกสรเพศผู้ที่เป็นหมัน **ผล**เป็นฝักสั้นอ้วน มี 5 สัน ผิวมีขนสีเหลืองอมน้ำตาล เมื่อแก่จะแตกตามสันเป็น 5 ชิ้น มี**เมล็ด**จำนวนมาก รูปรีแบนหรือรูปไข่ ด้านบนมีปีกยาวบางใสสีน้ำตาล

รากแก้กระบังลมเคลื่อน (มดลูกเคลื่อน)[6]

แก้ว Andaman satinwood, China box tree, Orange Jasmine

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Murraya paniculata* (L.) Jack

วงศ์ Rutaceae

ชื่ออื่นๆตามท้องถิ่นต่างๆ กะมูนิง แก้วขาว แก้วขี้ไก่ แก้วลาย แก้วพริก จ๊าพริก ตะไหลแก้ว

แก้วเป็นไม้ต้นขนาดเล็กไม่ผลัดใบ ใบประกอบชั้นเดียว แบบขนนก เรียงเวียนสลับ มีใบย่อย 3 -7 ใบ ใบย่อยคู่ล่างมีขนาดเล็กกว่าคู่ที่อยู่เหนือขึ้นไป ใบย่อยรูปไข่ หรือ รี หรือรูปข้าวหลามตัดเฉียงๆ โคนใบสอบเรียวแหลม ปลายเรียวแหลม สีเขียวเข้ม ผิวเป็นมันทั้งสองด้าน ดอกช่อ ออกเป็นกระจุกละ 2-3 ดอก ดอกย่อยสีขาว กลิ่นหอม ออกตามปลายกิ่ง หรือซอกใบ ผลรูปไข่ ผิวมีจุดน้ำมันกระจายทั่วไป เมื่อแก่มีสีส้มแดง

ราก แก้ปวดเอว เปลือกต้น แก้ปวดท้อง คุมธาตุ ขับโลหิตระดู **ใบ** ขับโลหิตระดู แก้จุกเสียดแน่นเฟ้อ ขับผายลม บำรุงธาตุ แก้มุตกิต ระดูขาว เป็นส่วนผสมในยาตรีจักร ดอก แก้ไอเรื้อรัง แก้ไข้ ไขข้ออักเสบ แก้ไอ แก้กระหายน้ำ แก้เวียนศีรษะ ช่วยเจริญอาหาร[7] เป็นส่วนผสมในยาชื่อมหาชุมนุม หมอพื้นบ้านใช้ใบแก้วผสมสมุนไพรชนิดอื่น ปรุงเป็นยาขับโลหิตระดู เรียกว่า ยาประสะใบแก้ว[i] และใช้แก้จุกเสียดแน่นเฟ้อ ขับผายลม บำรุงธาตุ บางคนเคยใช้ใบแก้วเคี้ยวแล้วกลืน ร่างกายจะเกิดความร้อนคล้ายมีไข้

[i] ขับประจำเดือน

กำจัด

กำจัด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Zanthoxulum limonella* (Dennst.) Alston

วงศ์ Rutaceae

กำจัดมีชื่อเรียกทางภาคกลางว่า กำจัดต้น, พริกหอม หรือ ลูกระมาศ มีชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆ ดังนี้ หมากเด่น, มะแว่น, มะข่วง, มะแข่วน, หมากข่าง, มะแข่น (ภาคเหนือ); หมักข่วง (แม่ฮ่องสอน); มะกรูดตาพราหมณ์ (นครราชสีมา); มะแข่น (ลาว);

กำจัดต้นเป็นไม้ต้นขนาดกลาง สูงถึง 20 เมตร มีหนามตามลำต้นและกิ่ง ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ปลายใบมีใบย่อยเพียงใบเดียว หรือ ออกเป็น คู่ เรียงสลับ ก้านใบสีแดง ใบย่อยรูปรีหรือ รูปไข่ ปลายแหลม โคนแหลมและเฉียงเล็กน้อย ขอบหยักห่างๆ เนื้อใบมีต่อมน้ำมัน ทำให้ใบมีกลิ่นหอม ฉุน เมื่อขยี้ดม พบว่ามีกลิ่นคล้ายผลส้ม เนื่องจากมีสารตัวเดียวกันกับที่พบในผิวผลส้ม ได้แก่ limonene ดอกช่อออกเป็นแบบช่อแยกแขนง พบออกที่ยอดหรือที่ซอกใบ สีนวลหรือขาวอมเขียว ออกดอกเดือน มีนาคม - เมษายน ผลค่อนข้างกลม ผิวขรุขระ สีเขียว เห็นต่อมน้ำมันสีเข้ม กระจายอยู่ทั่วผิวผล ทำให้มีกลิ่นหอม เมล็ดสีแดง แก่จัดสีดำ ใบรับประทานเป็นผักสดจิ้มกับน้ำพริก ผลแก่ 'รวมเมล็ด บดให้ละเอียดผสมเครื่องแกง เพื่อให้ มีรสเผ็ดร้อนและกลิ่นหอม ผลใส่เป็นเครื่องเทศในอาหารประเภทกุ้งอบหม้อดิน ทำให้มีกลิ่นหอมเฉพาะ

รากและเนื้อไม้ เป็นยาขับลมในลำไส้ ลมขึ้นเบื้องสูงทำให้หน้ามืดตาลาย วิงเวียน เป็นยาขับโลหิตระดูของสตรี[8,9] เมล็ดก็ใช้เป็นยาขับลมในลำไส้ ทำให้หาวเรอ และทำให้ขับปัสสาวะเดินสะดวก มักใช้รวมกันกับพริกหาง เคยมีหมอกลางบ้านให้คนจีนคนหนึ่งรับประทานน้ำต้มของพริกหอมและพริกหางเพื่อแก้โรคหนองใน พบว่ามีการขับปัสสาวะและทำให้เลือดออกมาด้วย ต้องนำไปส่งโรงพยาบาล

น้ำมันหอมระเหยจากผลเรียกว่า lemon oil ประกอบด้วย limonene 31 %, terpin-4-ol 14% sabinene 9%[10] มีฤทธิ์ไล่ยุง เมื่อใช้ความเข้มข้น 10-30% โดยผสมในน้ำมันมะพร้าว[11] สารสกัดด้วยเมทานอลจากต้นมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ น้ำมันหอมระเหยจากผลไม่มีฤทธิ์ [12] สอดคล้องกับอีกรายงานหนึ่งที่ใช้ผลสกัดด้วยแอลกอฮอล์เอทานอลมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระอย่างอ่อน โดยที่น้ำมันหอมระเหยไม่มีฤทธิ์[13]

ขันทองพยาบาท

ขันทองพยาบาท

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Suregada multiflorum* Baill.

วงศ์ EUPHORBIACEAE

เป็นพืชที่พบในทุกภาค ดังนั้นจึงมีชื่อเรียกตามท้องถิ่นมากมาย และแตกต่างกันไป บางครั้งในจังหวัดเดียวกัน ยังมีชื่อเรียกต่างกัน โดยทั่วไปภาคกลางเรียกว่า ขันทองพยาบาท และอาจเรียกว่า มะดูก หรือ หมากดูก ซึ่งพ้องกับพืชอีกชนิดหนึ่ง คือ มะดูก หรือยายปลวก ที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Siphonodon celastrineus* Griff. ลักษณะใบจะคล้ายกันมาก ใบมะดูกมีขอบ หยัก แต่ต้นขันทองพยาบาท ขอบใบมักเรียบ หรือจักน้อยๆตรงส่วนปลาย แต่ลักษณะดอก ผล ต่างกันอย่างชัดเจน ชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆ ดังนี้คือ สระบุรีเรียกว่า ดูกหิน ภาคใต้เรียกว่า กระดูก ประจวบคีรีขันธ์ เรียกว่า ขุนทอง, คุณทอง, ช้องรำพัน ตรังเรียกว่า ขอบนางนั่ง, ยายปลวก ชุมพร เรียกว่า ทุเรียนป่า กาญจนบุรี เรียกว่า ข้าวตาก ฮ่อสะพายควาย ตะวันออก เรียกว่า ไฟ จันทบุรี เรียกว่า ขัณฑสกร ช้องรำพัน สลอดน้ำ เลย เรียกว่า ดูกไทร ดูกไม้ เหมือดโรด นครราชสีมาเรียกว่า ดูก ไหลขอนแก่น เรียกว่า เหมือดโลด ปราจีนบุรี เรียกว่า มะดูกดง เหนือ เรียกว่า ไฟ มะดูกเลื่อม ฮ่อสะพายควาย ป่าช้าหมอง ยางปลอก แพร่ เรียกว่า ป่าช้าหมอง ยางปลอก น่านเรียกว่า มะดูก เชียงใหม่เรียกว่า มะดูกดง เชียงรายเรียกว่า หมากดูก เพชรบูรณ์เรียกว่า ขนุนดง พิจิตร เรียกว่า ขันทอง ลำปางเรียกว่า ทุเรียนป่า

ไม้ต้นขนาดเล็ก สูงไม่เกิน 15 ม. พบ ได้ทุกภาค ขึ้นในป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง ป่าละเมาะ และตามชายป่าที่แห้งแล้ง ระดับความสูงไม่เกิน 500 เมตร ใบ สีเขียวเข้ม รูปรีหรือ รูปขอบขนาน ยาว 12-15 ซม. โคนรูปลิ่ม ปลายแหลม ขอบเรียบ ก้านสั้น ดอกออกเป็นช่อ ดอกย่อยเป็นกระจุกแน่น แยกเพศ ไม่มีกลีบดอก กลีบเลี้ยง 5 กลีบ ดอกเพศผู้ เกือบกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 3-4 มม. เกสรเพศผู้จำนวนมาก ในดอกเพศเมียกลีบเลี้ยงยาวกว่าในดอกเพศผู้เล็กน้อย จานฐานดอกเป็นวง บาง ดอกมีเกสรเพศผู้ที่เป็นหมันขนาดเล็กภายในรังไข่มี 3 ช่อง ยอดเกสรเพศเมียแยก 2 แฉก บานออก ผลเกือบกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง 2.5-3.5 ซม. เป็นพูตื้นๆตามความยาวของผล ผลดิบสีเขียว สุกสีส้ม และแตกเป็น 3 ส่วน เมล็ดกลม มีเยื่อหุ้มบางๆ สีขาว

แก่น รสเฝื่อนเย็น แก้ลมพิษ แก้ประดง แก้พิษในกระดูก แก้โรคผิวหนัง ฆ่าพยาธิ์โรคเรื้อน มะเร็ง คุดทะราด กลาก เกลื้อน โรคผิวหนังทุกชนิด แก้ลมพิษ แก้กามโรค เปลือกต้น แก้โรคตับพิการ บำรุงเหงือก ทำให้ฟันทนแก้โรคผิวหนังกลากเกลื้อน เป็นยาถ่าย ฆ่าพยาธิ เป็นองค์ประกอบในพิกัด เนาวโลหะ

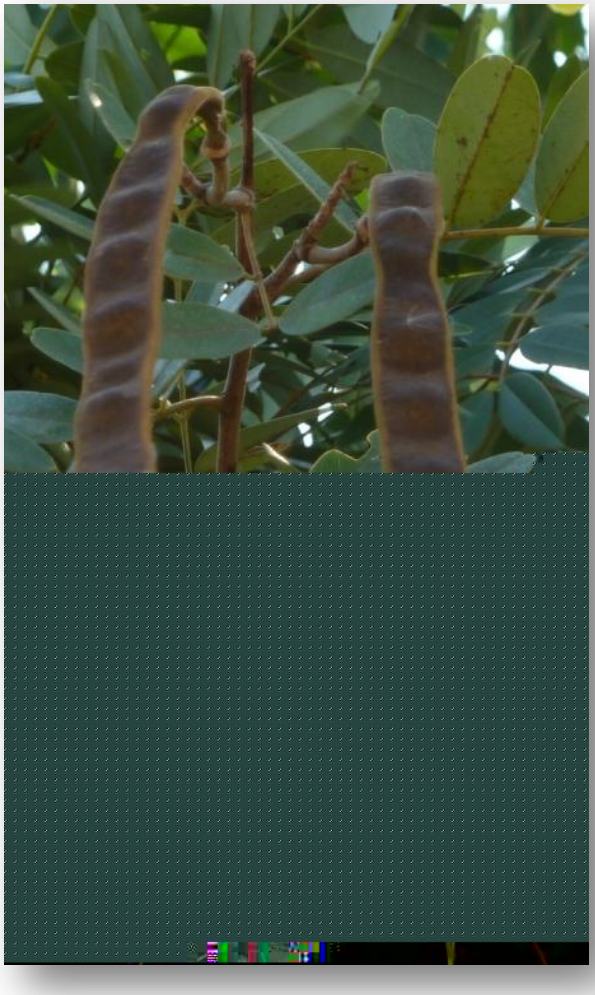

ขี้เหล็ก

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Cassia siamea* Lamk.

วงศ์: LEGUMINOSAE- CAESALPINIOIDEAE

ราชบุรี เรียกว่า ขี้เหล็กแก่น ลำปาง และ สุราษฎร์ธานี เรียกว่า ขี้เหล็กบ้าน ภาคเหนือ เรียกว่า ขี้เหล็กหลวง ภาคกลาง เรียกว่า ขี้เหล็กใหญ่ ฉาน แม่ฮ่องสอน เรียกว่า ผักจี้ลี้

ไม้ต้นขนาดกลาง - ใหญ่ สูง 10 - 18 ม.ไม่ผลัดใบ **ลำต้น**ไม่ตรงเปลา มีเปลือกบางเรียบสีเทาปนน้ำตาล หรือเขียวปนเทา เมื่อแก่เปลือกนอกอาจมีสีดำและแตกเป็นเกล็ดตามบริเวณโคน เรือนยอดมักจะแผ่เป็นพุ่ม **ใบ**ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว เรียงสลับ แต่ละช่อมีใบย่อย 7-10 คู่ ใบย่อยรูปรีหรือรูปไข่ แกนใบยาว 10 - 20 ซม. ก้านใบย่อยติดตรงข้าม ใบย่อยหลังใบเกลี้ยง ท้องใบมีขนสั้นมาก **ดอกช่อ** ขนาดใหญ่ ดอกบานจากโคนช่อไปสู่ปลายช่อ กลีบเลี้ยง 5 กลีบ กลีบดอกสีเหลือง 5 กลีบ เกสรเพศผู้มี 10 อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มีขนประปราย **ออกดอก** ระหว่างเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม **ผล** เป็นฝักแคบ ค่อนข้างหนา สีน้ำตาลคล้ำ มี 20-30 เมล็ดเรียงตัวตามขวางฝัก **ผลแก่** ระหว่างเดือนสิงหาคม-ตุลาคม

ดอก รักษาโรคเส้นประสาท นอนไม่หลับ ทำให้หลับสบาย รักษาโรคหืด รักษาโรคโลหิตพิการ ผายธาตุ รักษารังแค ขับพยาธิ **ราก** รักษาไข้ รักษาโรคเหน็บชา ทาแก้เส้นอัมพฤกษ์ให้หย่อน แก้ฟกช้ำ แก้ไข้บำรุงธาตุ ไข้ผิดสำแดง **ลำต้นและกิ่ง** เป็นยาระบาย รักษาโรคผิวหนัง แก้โรคกระษัย แก้นิ่ว ขับปัสสาวะ ขับระดูขาว **ทั้งต้น** แก้กระษัย ดับพิษไข้ แก้พิษเสมหะ รักษาโรคหนองใน รักษาอาการตัวเหลือง เป็นยาระบาย บำรุงน้ำดี ทำให้เส้นเอ็นหย่อน **เปลือกต้น** รักษาโรคริดสีดวงทวาร โรคหิด แก้กระษัยใช้เป็นยาระบาย **กระพี้** รสขมเฝื่อน แก้ร้อนกระสับกระส่าย บำรุงโลหิต คุมกำเนิด **ใบ** รักษาโรคบิด รักษาโรคเบาหวาน แก้ร้อนใน รักษาฝีมะม่วง รักษาโรคเหน็บชา ลดความดันโลหิตสูง ขับพยาธิ เป็นยาระบาย รักษาอาการนอนไม่หลับ ห้ามใช้เป็นยาเดี่ยวเนื่องจากทำให้ตับอักเสบ **ฝัก** แก้พิษไข้เพื่อน้ำดี พิษไข้เพื่อเสมหะ แก้ลมขึ้นเบื้องสูง เบื้องบน โลหิตขึ้นเบื้องบน ทำให้ระส่ำระสายในท้อง **เปลือกฝัก** แก้เส้นเอ็นพิการ **ใบแก่** ใช้ทำปุ๋ยหมัก[14]

ขี้เหล็กเลือด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Senna timoriensis* (Lam.) Irwin and Barneby

วงศ์ Leguminosae-Caesalpinioideae

ขี้เหล็กเลือด มีชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆดังนี้คือ ภาคเหนือ เรียกว่า ขี้เหล็กคันชั่ง, ขี้เหล็กแดง อิสาน เรียกว่า ขี้เหล็กดง ภาคตะวันออกเฉียงใต้ เรียกว่า ขี้เหล็กป่า ภาคใต้ เรียกว่า กะแลงแงน, ขี้เหล็กนางชี, ช้าขี้เหล็ก ราชบุรี เรียกว่า มะเกลือเลือด

ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูง ประมาณ 10 ม. กิ่งอ่อนผิวเรียบหรือมีขนสีสนิม หูใบรูปติ่งหู ขนาด 1.5-2 ซม. ***ใบ*** ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว มีใบย่อย 10-20 คู่ แกนกลางยาว 20-30 ซม. มีขนสั้นนุ่ม ก้านใบประกอบยาว 1-2 ซม. ใบย่อย ยาว 2-6 ซม. รูปขอบขนาน ปลายเป็นมุมป้านหรือเป็นติ่ง โคนใบกลม ผิวเรียบหรือมีขนสั้นนุ่มทั้งสองด้าน ก้านใบย่อยสั้น ***ดอก*** ช่อ แบบแยกแขนง ออกตามซอกใบ ยาว10-30 ซม. ใบประดับรูปไข่ ร่วงง่ายปลายแหลม ยาวประมาณ 2.5 ซม. ก้านดอกย่อย ยาว 1-3 ซม. มีขนสั้นนุ่ม กลีบเลี้ยงรูปขอบขนานแกมรูปไข่ ปลายกลม ยาว 0.7-1.5 ซม. มีขนสั้นนุ่มด้านนอก กลีบดอก 5 กลีบ สีเหลือง รูปไข่กลับ ยาว 1.5-2 ซม. เกสรเพศผู้ 10 อัน มี 2 อันขนาดใหญ่ ก้านชูอับเรณูยาว 2- 4 มม. อับเรณูยาว 8-10 มม. อีก 5 อัน มีอับเรณูขนาดเล็กกว่าเล็กน้อย มี 3 อันที่ลดรูป รังไข่และก้าน ชูยอดเกสรเพศเมีย ไม่มีขน ***ฝัก*** รูป

แถบ แบน ผิวเรียบ แห้งแล้วแตก ยาว 8-16 ซม. เมล็ดมี 10-30 เมล็ด รูปรี แบน เป็นมันวาว ยาวประมาณ 7 มม.[15]

ตำรายาไทยใช้เข้ายาแก้เส้นปัตฆาต แก้กล่อนลงฝัก แก้กษัย ปวดเมื่อย *เปลือ*กรักษาหิด *แก่น* รสขม รับประทานเป็นยาแก้ประจำเดือนพิการ ไตพิการ ขับปัสสาวะ ^{2} แก้กระดูกพิการ ขับล้างโลหิต บำรุงโลหิต แก้กษัย แก้ปวดบั้นเอว[16]

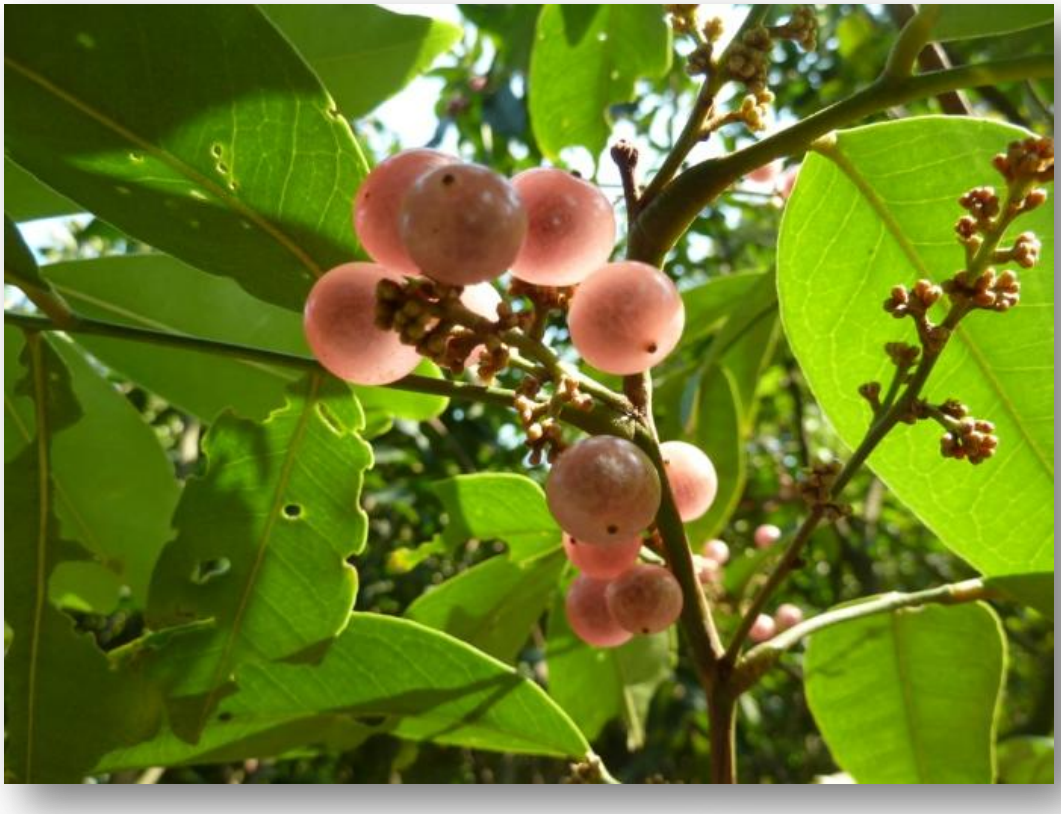

เขยตาย

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Glycosmis pentaphylla* (Retz.) DC.

วงศ์ RUTACEAE

ชื่อท้องถิ่น ภาคกลางเรียกว่า กระโรกน้ำข้าว น้ำข้าว ลูกเขยตาย ชลบุรีเรียกว่า กระรอกน้ำ กระรอกน้ำข้าว ภาคเหนือเรียกว่า เขนทะ ภาคใต้เรียกว่า น้ำข้าว กรุงเทพมหานคร เรียกว่า ประยงค์ใหญ่ สุโขทัย เรียกว่า พุทธรักษา ประจวบคีรีขันธ์ เรียกว่า มันหมู ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือเรียกว่า ส้มชื่น

เขยตายเป็นไม้พุ่ม สูงประมาณ 2 เมตร เรือนยอดโปร่ง ใบประกอบรูปขนนก ปลายคี่ เรียงตรงข้าม มีใบย่อย 3-5 ใบ รูปใบรีหรือรูป ยาว 12-18 ซม. แผ่นใบหนา ผิวมัน ดอกช่อแบบแยกแขนง ดอกย่อยขนาดเล็ก กลีบดอก สีขาว รูปขอบขนานปลายมน มีต่อมน้ำมันกระจายทั่วไปเห็นได้ชัดเจน เกสรเพศผู้ 10 อัน เกสรเพศเมีย 1 อัน อยู่เหนือวงกลีบ ผลสด สีชมพู ใส โปร่งแสง เมล็ดจำนวนมากรูปกลม ขนาด 1 ซม.

ต้นเขยตาย บางที่เรียกว่า เขยตายแม่ยายชักปก ด้วยมีเรื่องเล่าว่า แม่ยาย และลูกเขย เข้าป่า เพื่อเก็บผัก เก็บฟืน และลูกเขยถูกงูกัดล้มลง แม่ยายเข้าใจว่าเสียชีวิต จึงตัดกิ่งไม้จากต้นนี้ปกคลุมไว้ แล้วไปตามเพื่อนบ้านเพื่อมาช่วยหามศพออกจากป่า เมื่อกลับมาถึงจึงเห็นว่าลูกเขยรอดชีวิต เดินกลับมาได้เอง จึงเชื่อกันว่าต้นไม้นี้แก้พิษงูได้ ซึ่งแต่ก็ยังไม่มีการวิจัยยืนยัน จึงยังไม่ควรเสี่ยงใช้แก้พิษงูที่เป็นอันตรายถึงชีวิต ยังมีเรื่องเกี่ยวกับไม้เขยตายที่ใช้ทำปลัดขิก เริ่มจากที่วัดลำกระดาน เขตมีนบุรี เนื่องจากสมัยก่อน รอบวัดมีงูเห่าชุกชุม หลวงปู่เมฆ จึงสร้างปลัดขิกจากไม้เขยตาย แจกให้ชาวบ้านพกติดตัว โดยให้พวกเด็กๆผูกติดเอวไว้กันพวกสัตว์มีพิษทั้งหลาย เช่น งู, ตะขาบ เป็นต้น

ราก รสขื่นปร่า กระทุ้งพิษ แก้พิษฝีภายในและภายนอก ขับน้ำนม แก้พิษงู แก้พิษ แมลงกัดต่อย เปลือกและเนื้อไม้ แก้ฝีภายในและภายนอก ขับน้ำนม ดอกและผล รักษาหิ***ดจาก ลำต้น*** ต้มน้ำดื่ม แก้หอบ

หืดผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดที่คั่นหน้า

คนทา

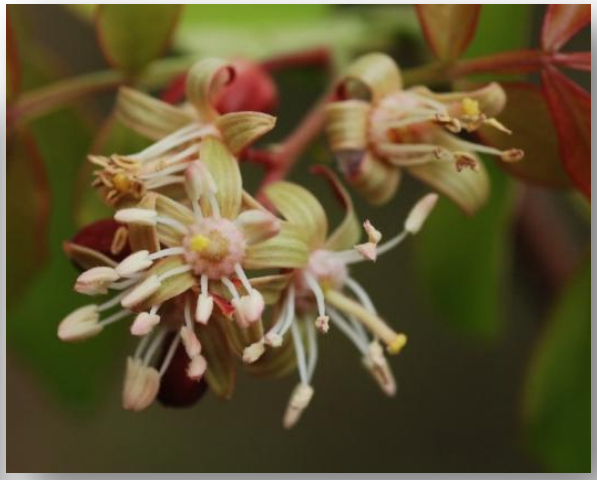

คนทา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Harrisonia perforata* (Blanco) Merr.

วงศ์ SIMAROUBACEAE

คนทา มีชื่อเรียกทางภาคกลางว่า คนทา หรือ สีฟัน หรือ สีฟันคนทา หรือ สีเตาะ ทางภาคเหนือเรียกว่า หนามจี้ หรือ สีฟันควาย ที่เชียงใหม่มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่น เรียกว่า กระลันทา หรือ ขี้ตำตา เป็นไม้พุ่ม มีหนาม ลำต้นตั้งตรงหรือขยายออกไปรอบนอก ***ใบ***ประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ปลายคี่ เรียงสลับ แกนกลางใบประกอบแผ่เป็นปีกแคบ ใบย่อย กว้าง 0.5-1.5 ซม. ยาว 1-2 ซม. ปลายแหลม โคนสอบเรียว รูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด หรือ รูปไข่แกมรูปใบหอก ก้านใบยาว 0.5-3 ซม. ***ดอก***ช่อ แบบกระจุก ออกที่ซอกใบหรือที่ปลายยอด กลีบเลี้ยงขนาดเล็กสีแดงเข้ม กลีบดอกรูปใบหอก กว้าง 2-4 มม. ยาว 6-9 มม. เกสรเพศผู้เชื่อมติดที่โคนจานฐานดอก อับเรณูขนาดเล็ก ก้านชูอับเรณูขนาด 7-10 มม. ***ผล*** มีเนื้อรูปร่างเฉพาะ รูปทรงกลมแป้น กว้าง 11-15 ซม. ยาว 0.4-0.9 ซม. มีเมล็ดเดียวแข็ง กระจายพันธุ์แถบ จีน ภูมิภาคอินโดจีน และประเทศไทยพบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันตกเฉียงใต้ ตามเขาหินปูน ป่าผลัดใบ พุ่มไม้ในป่า ขอบป่า ป่าเปิด พบน้อยมากในป่าดิบ พบที่ความสูงได้ถึง 900 เมตร จากระดับน้ำทะเล ออกดอก มีนาคม-เมษายน ติดผล พฤษภาคม-มิถุนายน

ราก รสขมเฝื่อน เป็นยาแก้ไข้ทุกชนิดเช่น ไข้เส้น ไข้เหนือ ไข้พิษ ไข้หัวขับพิษ ต้มน้ำดื่ม ขับปัสสาวะ[16] ผสมในยาห้าราก แก้ไข้ **เปลือก** ผสมในยาตำรับแก้ลมกำเริบ **ใบ** แก้ไข้ ที่ทำให้เจ็บท้อง ลงท้อง อาเจียน โดยใช้เป็นตำรับ *หมอพื้นบ้านลพบุรี* ใช้เปลือกต้มเคี่ยว เอาน้ำพ่นตาสัตว์ แก้ตาเจ็บ กิ่งก้าน ทำเป็นไส้สำหรับแปรงฟัน รักษาฟัน จึงเรียกว่าสีฟัน รากอ่อนและต้น กินแก้ท้องร่วง

ตำรับยาที่มีคนทาเป็นองค์ประกอบ

ตำรับที่ 1 เปลือกคนทา ๑ รากมะตูม ๑ รากไม้เท้ายายม่อม ๑ รากชุมเห็ด ๑ รากกรรณิกาเสมอภาค ผลจันทน์เทศเท่ายาทั้งหลาย ทำผงละลายน้ำผึ้ง น้ำขิงน้ำดอกไม้กิน แก้วาโยธาตุกำเริบ ให้ปวดท้อง เป็นเสมหะมูกเลือด ให้ทุรนทุรายนอนมิหลับ

ตำรับที่ 2 ผิวมะกรูด ๑ ขิง ๑ ดีปลี ๑ ว่านน้ำ ๑ ผลผักชี ๑ เอาเสมอภาค ใบคนทาเท่ายาทั้งนั้น ทำผงละลายน้ำเทียนดำ กานพลู ต้มกิน แก้ไข้ ให้เจ็บท้อง ลงท้อง ให้อาเจียน

คงคาเดือด

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Arfeuillea arborescens* Pierre

วงศ์ : SAPINDACEAE

มีชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆดังนี้ คือ หมากเล็กหมากน้อย ช้างเผือก ตะไล ตะไลคง คา สมุยกุย

ไม้ต้น สูง 8-20 เมตร **ใบ**ประกอบแบบขนนก เรียงสลับ ใบย่อย 5-9 ใบ รูปไข่หรือรูปใบหอก **ดอก** ช่อ ออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกสีน้ำตาล **ผล**แห้ง แตกได้ มีปีก 3 ปีก

แก่น ฝนกับน้ำกินเป็นยาฆ่าพยาธิ **เปลือกต้น** ต้มน้ำดื่ม แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ไข้ และช่วยให้เจริญอาหาร ต้มน้ำอาบ ช่วยรักษาอาการคัน แสบร้อนตามผิวหนัง และโรคซาง (โรคของเด็กเล็ก มีอาการสำคัญคือ เบื่ออาหาร ซึม มีเม็ดขึ้นในปากและคอ ลิ้นเป็นฝ้า)[18]

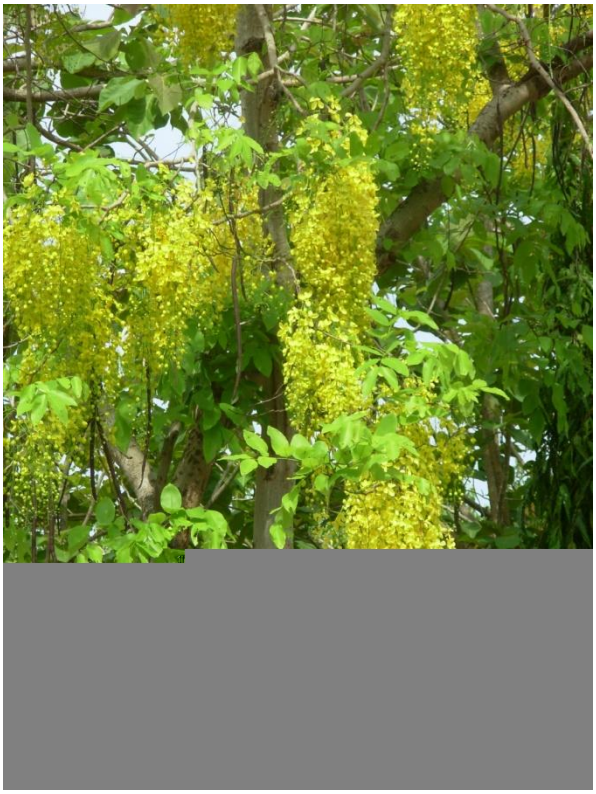

คูน Golden shower

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia fistula* L.

วงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

เรียกกันในชื่ออื่นๆว่า ราชพฤกษ์ ลมแล้ง

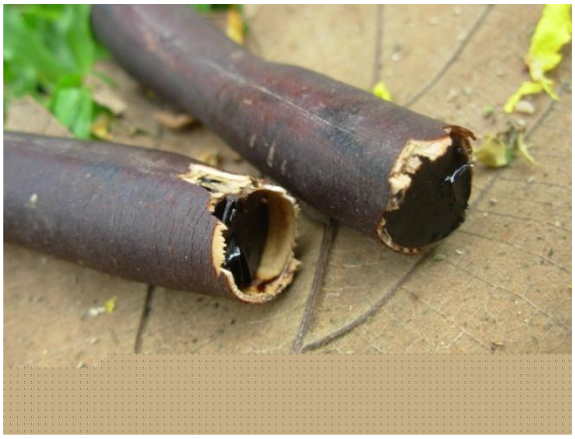

ไม้ยืนต้นสูง 5-15 เมตรใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับ ใบย่อยรูปไข่หรือรูปวงรี กว้าง 4-8 ซม. ยาว 7-12 ซม. ดอกช่อ ออกที่ปลายกิ่ง เป็นช่อห้อย เมื่อบานเต็มต้น สวยงามเป็นโคมระย้า ดอกย่อยมีกลีบเลี้ยง 5 กลีบ กลีบดอกสีเหลือง 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 10 อัน ผลเป็นผลแห้งเมื่อแก่จัดไม่แตก ลักษณะเป็นฝักกลม ผิวสีดำ ด้าน เรียบ เปลือกแข็ง ภายในมีผนังกั้นเป็นห้องตามขวางฝัก แต่ละห้องมีเมล็ด 1 เมล็ด หุ้มด้วยเนื้อสีดำเหนียว

ใช้เนื้อหุ้มเมล็ดแก้ท้องผูก ขับเสมหะ ดอก แก้ไข้ เป็นยาระบาย แก่นขับพยาธิไส้เดือน พบว่าเนื้อหุ้มเมล็ด มีสารกลุ่มแอนทราควิโนนกลัยโคไซด์หลายชนิด ที่พบหลักคือ rhein, ตัวอื่นๆได้แก่ rhein methyl ester, 1,8-dihydroxy-3-anthraquinone มีสรรพคุณเป็นยาระบาย โดยนำเนื้อหุ้มเมล็ดซึ่งมีสีดำเหนียว ขนาดก้อนเท่าหัวแม่มือ (ประมาณ 4 กรัม) ต้มกับน้ำ ใส่เกลือเล็กน้อย ดื่มก่อนนอน[19] เนื้อในฝักเป็นส่วนประกอบในยาในแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ เช่น ยาแก้โรคสำหรับบุรุษ ยาฝนแสนห่าสิงคาทิจร ใช้ทั้งฝัก เป็นส่วนประกอบในพิกัดตรีเพชรสมคุณ ยาต้มชำระน้ำเหลือง แก้เส้น

เครือออน

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Congea tomentosa* Roxb.

วงศ์ LABIATAE

เครือออนเป็นชื่อเรียกทั่วไปทางภาคเหนือ ปลูกเป็นไม้ประดับในกทม.เรียกว่า พวงประดิษฐ์ หรือ พญาโจร ตามภาคหรือจังหวัดต่างๆก็ยังมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น ค้างเบี้ย (นครพนม) เบี้ย (กลาง , นครพนม) งวงชุม (ขอนแก่น ,เลย) ล้วงสุ่มขาว, ล้วงสุ่มตัวผู้ (นครราชสีมา) พลูหีบ (นครราชสีมา ,สระบุรี) จั่งบั่ง, ออนแดง(เชียงใหม่) สะแกบ (อุตรดิตถ์) สังขยา (นราธิวาส,สงขลา) ท้องปลิง (จันทบุรี,ใต้)

ไม้เลื้อยเนื้อแข็งพาดพันบนต้นไม้ใหญ่ ***ใบ***เดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่แกมวงรี ปลายแหลมเป็นติ่ง มีขนสากมือ ดอกช่อ ออกเป็นกระจุกแน่นแยกแขนง ที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยกระจุกละ 5-7 ดอก กลีบดอกสีขาว เชื่อมติดกันตรงโคน ปลายแยกเป็น 2 ปาก มีใบประดับสีม่วงแกมชมพู 3 กลีบ มีขนหนาแน่น ผลรูปไข่กลับ ออกดอกและติดผลตั้งแต่เดือนธันวาคม ถึงเมษายน

ชาวเขาเผ่าอีก้อและแม้วใช้ *ใบ* ตำคั้นน้ำทา บรรเทาอาการอักเสบจากตะขาบ แมงป่อง และแมลงมีพิษกัดต่อย *ใบหรือทั้งต้น* ต้มน้ำดื่ม แก้ไอ แก้ปวดเมื่อย ขับปัสสาวะ รักษาโรคทางเดินปัสสาวะ นิ่วในไต

ชงโค Orchid tree, Purple Bauhinia

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bauhinia purpurea* L.

วงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

ชื่ออื่น ๆ เสี้ยวดอกแดง(ภาคเหนือ), เสี้ยวหวาน (แม่ฮ่องสอน), เสี้ยวเลื่อย (ภาคใต้)

ไม้ต้น กิ่งอ่อนมีขน ใบเดี่ยว รูปเกือบกลม ปลายเว้า แตกออกเป็น 2 พู ปลายพู มนกลม ฐานรูปหัวใจ ผิวใบด้านบนมีขนปกคลุม ด้านล่างมีขนเล็กน้อย มีหูใบขนาดเล็ก ดอกช่อ ออกที่ซอกใบ หรือปลายกิ่ง แต่ละช่อมีดอกย่อย 6-10 ดอก มีกลิ่นหอมอ่อนๆ ใบประดับรูปไข่ ปลายแหลม กลีบเลี้ยงเป็นกาบหุ้มดอก กลีบดอกสีชมพูถึงม่วงเข้ม มี 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 5 อัน เกสรเพศเมีย 1 อัน รังไข่มีขน รูปใบหอกแคบ ผลเป็นฝักแบน มีขนปกคลุม เมื่อแก่ แตกตามยาว เมล็ดกลม แบนมี 10 เมล็ด ดอกรับประทานได้

เปลือกต้น แก้ท้องเสีย **ดอก** แก้พิษไข้ร้อนเนื่องจากโลหิตและดี **ใบ** พอกฝีแผล[7] **ราก** ใช้ต้มกินน้ำเป็นยาขับลม หรือใช้โขลกผสมกับน้ำกินเป็นยารักษาอาการไข้

ชิงชี่

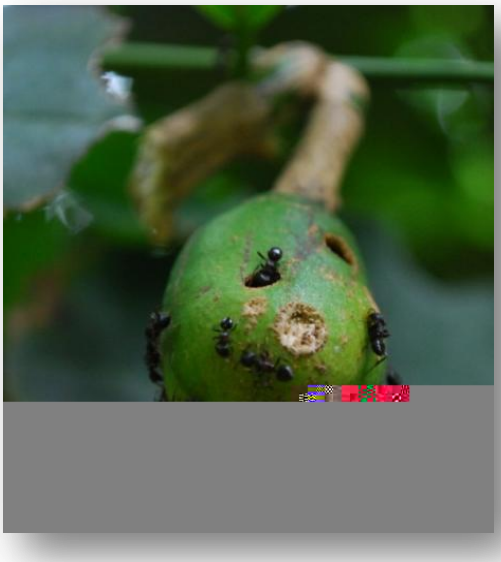

ชิงชี่

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Capparis micracantha* DC.

วงศ์ CAPPARACEAE

ชิงชี่มีชื่อแตกต่างๆกันออกไป ภาคกลาง มีการเรียกหลายชื่อ เช่น พญาจอมปลวก กระดาดขาว กระโรกใหญ่ จิงโจ้ แสมซอ กาญจนบุรี เรียกว่า กระดาดขาว ชลบุรี เรียกว่า กระดาดป่า ขอนแก่น ลพบุรี เรียกว่า ค้อนกลอง สระบุรี เรียกว่า ค้อนฆ้อง ชัยภูมิเรียกว่า ชายชู้ ปราจีนบุรี เรียกว่า ซิซอ ปัตตานี เรียกว่า พวงมาระดอ หรือ เม็งซอ นราธิวาส และ สงขลา เรียกว่า ราม เชียงรายเรียกว่า แส้ม้าทะลาย ซึ่งเป็นชื่อพ้องกับต้นไม้ต้นอื่น เชียงใหม่ เรียกว่า หนวดแมวแดง ซึ่งอาจหมายถึงดอกที่เหมือนหนวดแมว

ชิงชี่เป็นไม้พุ่ม สูงประมาณ 1-3 เมตร ใบ รูปรี กว้างประมาณ 3-9 ซม. ยาวประมาณ 5-18 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนาแข็ง สีเขียวเข้ม ผิวมัน ก้านใบสีเข้มกว่าตัวใบเล็กน้อย ดอกสวยมากเพราะเห็นเกสรเพศผู้ ชูออกมาเป็นเส้นจำนวนมาก กลีบดอก 4 กลีบ มี 2 กลีบเรียงชิดกัน กบสีขาวมีแต้มสีเหลืองที่โคนกลีบด้านใน เมื่อดอกแก่แต้มสีเหลืองจะเปลี่ยนเป็นสีแดง ผลดิบสีเขียวเข้ม รูปรี โตเท่ามะนาว สุกเป็นสีแดง

ราก รสขมเย็น แก้ไข้ที่มีสาเหตุจากดี หรือ โลหิต แก้โรคที่เกิดในท้อง ขับลมภายในให้ซ่านออกมา แก้โรคตา เป็นส่วนผสมในยาห้าราก หรือยาเบญจโลกะวิเชียร หรือยาแก้วห้าดวง *ยาพื้นบ้าน*ใช้เนื้อไม้ชงเป็นชา รักษาโรคเกี่ยวกับน้ำดี โรคกระเพาะ และอาการวิงเวียนศีรษะ

ยาห้าราก หรือยาเบญจโลกะวิเชียร หรือยาแก้วห้าดวง ประกอบด้วยรากของพืช 5 ชนิด คือ ชิงชี่ คนทา ย่านาง มะเดื่ออุทุมพร เท้ายายม่อม ในส่วนผสมเท่าๆกัน บดเป็นผงรับประทานเป็นยาแก้ไข้ แต่ห้ามใช้ขณะมีไข้ร่วมกับมีประจำเดือน

ตดหมูตดหมา

ชื่อวิทยาศาสตร์: *Paederia linearis* Hook. f.

วงศ์: RUBIACEAE

ภาคเหนือ เรียกว่า หญ้าตดหมา นครราชสีมา เรียกว่า ตำยานตัวผู้ ภาคกลาง เรียกว่า พังโหม ภาคใต้ เรียกว่า ย่านพาโหม เป็นไม้เลื้อย เนื้ออ่อน ลำต้นสีเขียว ***ใบ*** เดี่ยว เรียงตรงข้าม กว้าง 1-2 ซม. ยาว 7-12 ซม. รูปใบหอก ขอบเรียบ ผิวใบทั้ง 2 ด้านเกลี้ยง ก้านใบยาว 1.2-2.3 ซม. สีเขียวถึงเขียวค่อนข้างเข้ม ก้านใบ กิ่งอ่อน ก้านช่อดอกและผลมีขนสั้นๆ ปกคลุมหนาแน่น ดอกช่อ ออกที่ปลายยอดและตามซอกใบ ดอกย่อยจำนวนมาก กลีบดอก ด้านนอกสีขาว ด้านในสีม่วงเข้ม รูปกรวย ปลายแยกเป็น 5 แฉกและหยักตื้น ***ผล*** รูปไข่หรือกลม แบน กระจายพันธุ์แถบ พม่า ภูมิภาคอินโดจีน และ ประเทศไทย พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงใต้ และภาคตะวันตกเฉียงใต้ บริเวณป่าแดดจ้า ป่าละเมาะ ดงไม้ ป่าเปิดที่ถูกทำลาย ป่าเต็งรัง เขาหินปูน พบที่ความสูง 10-350 เมตร จากระดับน้ำทะเล ออกดอกเดือนพฤศจิกายน-เมษายน และติดผลเดือนมกราคม-เมษายน[21]

ทั้งต้น รสขม แก้ตัวร้อน ขับลม แก้ท้องเสีย ขับพยาธิไส้เดือน เป็นยาอายุวัฒนะ ต้มดื่มขับปัสสาวะ ถอนพิษสุรา ยาสูบ พิษจากอาหาร ***ใบ*** รสขม แก้พิษงู แก้ปวดฟัน แก้เริม แก้ปวดแสบปวดร้อน ทำเป็นอาหารบำรุงกำลังคนฟื้นไข้ หรือคนชรา ใช้เติมในอาหารเพื่อป้องกันอาหารบูด ***ยอดอ่อน ใบอ่อน*** รับประทานเป็นผักสด ต้มหรือลวก เป็นผักสดรับประทานกับน้ำพริก ***ราก*** รสขมเย็น ฝนหยอดตา แก้ตาฟาง ตาแฉะ ต้มดื่มทำให้อาเจียน ฝนทาแก้ริดสีดวงทวาร ***ผล*** ทาฟันทำให้ฟันมีสีดำ แก้ปวดฟัน

ตะโกนา

ตะโกนา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros rhodocalyx* Kurz
วงศ์ EBENACEAE

ชื่ออื่น โก (ตะวันออกเฉียงเหนือ); นมงัว (นม); มะโก (เหนือ); มะถ่านไฟผี (เชียงใหม่); ตะโก(ทั่วไป)

ไม้ยืนต้นสูงได้ถึง 15 เมตร ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปไข่กลับ หรือรูปวงรี กว้าง 2.5 -7 ซม. ยาว 3 -12 ซม. ดอกแยกเพศ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปคนโทหรือรูปไข่ สีขาวนวล ดอกเพศเมียออกเป็นดอกเดี่ยว ลักษณะคล้ายดอกตัวผู้แต่มีขนาดใหญ่กว่ากลีบดอก 4 กลีบ เชื่อมติดกัน ปลายกลีบแยก เกือบถึงครึ่งของความยาวกลีบ ผลสด รูปไข่ มีขนละเอียดและกลีบเลี้ยงยังคงติดอยู่

เปลือกต้นและแก่น บำรุงธาตุบำรุงกำลัง รักษาโรคกามตายด้าน เป็นยาอายุวัฒนะ ขับระดูขาว หรือต้มกับเกลือ อมรักษารำมะนาด[ii] แก้ปวดฟัน **ผล** แก้ท้องร่วง คลื่นไส้ ขับพยาธิ แก้บวม ฝี และแผลเปื่อย **เปลือกผล** เผาเป็นถ่าน แช่น้ำกินขับระดูขาว ขับปัสสาวะ ยาพื้นบ้าน ใช้เปลือกต้นผสมกับเปลือกทิ้งถ่อน หัวแห้วหมู เมล็ดข่อย ผลพริกไทยแห้ง และเถาบอระเพ็ดอย่างละเท่ากัน ดองเหล้าหรือต้มน้ำดื่ม หรือบดเป็นผง ผสมน้ำผึ้ง ปั้นเป็นลูกกลอนเท่านิ้วก้อย กิน 2-3 เม็ด ก่อนนอน เป็นยาอายุวัฒนะ[22]

[ii] อาการเหงือกบวม ปวด

ตะคร้อ Ceylon oak

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Schleichera oleosa* (Lour.) Oken

วงศ์ Sapindaceae

ชื่ออื่น ๆ กาซ้อ กาซ้อง คอส้ม ค้อ เคาะ เคาะจ้ก คุ้ย ซะอู่เส่ก ตะคร้อไข่ ปั้นรั่ว ปั้นโรง มะเคาะ มะจ้ก มะโจ้ก

ไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ผลัดใบ แต่ผลิใบใหม่ไว สูง 10 - 25 ม. ลำต้นส่วนมากคดงอและเป็นปุ่มปม แตกกิ่งต่ำ เปลือกสีน้ำตาลอมเทา แตกเป็นสะเก็ดหนา ๆ โตห้อยย้อยลง เปลือกในสีน้ำตาลแดง เรือนยอดเป็นพุ่มแผ่กว้าง ทรงรูปกรวยหรือรูปร่ม ทึบ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีเทา ใบอ่อนสีแดงเรื่อ ๆ ใบเป็นช่อ ช่อออกเรียงเวียนสลับดูเป็นกลุ่มตามปลาย ๆ กิ่ง ช่อยาว 20-40 ซม. แต่ละช่อมีใบย่อยรูปรี ๆ รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ ติดตรงข้ามหรือเยื้องกันเล็กน้อย 1-4 คู่ คู่ปลายสุดของช่อ จะมีขนาดยาวและใหญ่สุด โคนใบสอบ ปลายใบมนหรือหยักสั้น ๆ เนื้อใบค่อนข้างหนา ใบอ่อนมีขนตามเส้นใบ ใบแก่เกลี้ยง หลังใบสีเขียวเข้มกว่าท้องใบขอบใบมักเป็นคลื่น ดอกมีขนาดเล็ก สีเหลืองอ่อน ออกรวมกันเป็นช่อเป็นพวงเหมือนหางกระรอกช่อจะห้อยย้อยลง ผลกลมหรือกลมรี ๆ ผิวสีน้ำตาลอมเขียว ผิวเกลี้ยง ปลายผลเป็นจะงอยแหลมแข็ง

เปลือกต้น สมานท้อง แก้ท้องร่วง ใช้ผสมในยาแก้ลมจำปราบ โดยเอา โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ เปลือกพุทรา ๑ **เปลือกตะคร้อ** ๑ รวมยา ๑๒ สิ่งนี้ เอาเสมอภาค ต้ม ๓ เอา ๑ กิน น้ำมันในเมล็ดแก้ผมร่วง[23] ราก เป็นส่วนผสมในตำรับแก้ไข้เพื่อเสลด[iii] ซึ่งประกอบด้วย รากฟักข้าว ราก**ตะคร้อ** รากยอป่า เปลือกโลด รากรกฟ้า ลูกมะขามป้อม รากเกด เท่ากัน ต้มริน กินแก้ไข้เพื่อเสลด เสื่อมสูญคุณวิเศษ โรคบำบัดหาย[24]

iii หมายถึงอาการไข้ที่มีสาเหตุจากเสลด

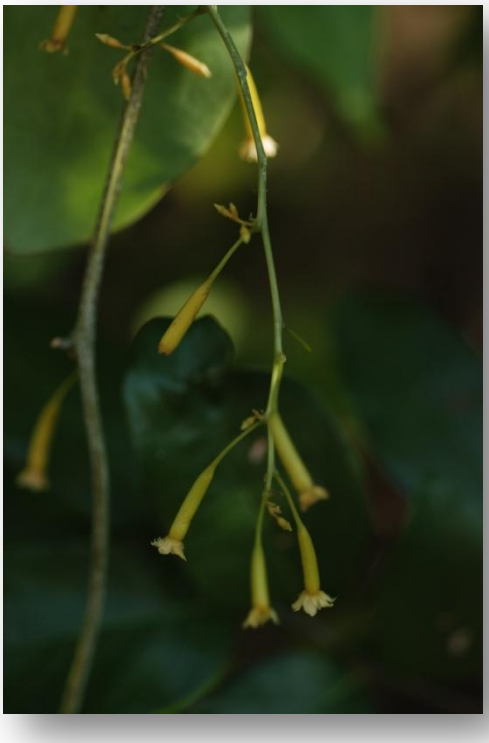

ประทัดเหลือง

ชื่อวิทยาศาสตร์: *Macrosolen platyphyllus* (King) Danser

วงศ์: LORANTHACEAE

กาฝากไม้พุ่ม ลำต้นเห็นเป็นข้อปล้อง กิ่งอ่อนเป็นสี่เหลี่ยม ***ใบ***เดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่กว้างหรือเกือบกลม ยาว 7-19 ซม. ปลายใบมน โคนใบตัดหรือรูปหัวใจ ผิวใบด้านหรือเป็นมันทั้งสองด้าน เนื้อใบหนา ก้านใบยาว 0.1-0.3 ซม. ***ดอก***ช่อแบบช่อกระจะหรือช่อเชิงลด สั้นๆ ออกตามข้อ ดอกย่อยออกเป็นคู่ มี 1-5 คู่ แกนช่อยาว 0.5-1.5 ซม. ดอกเกือบไร้ก้าน ใบประดับ 3 ใบ ใบกลางกลม ยาว 2-2.5 มม. ใบประดับคู่ข้างติดกัน ยาว 2-2.5 มม. หุ้มรังไข่ไว้ กลีบเลี้ยงบาง ติดที่ยอดรังไข่ กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว 7-15 ซม. ประมาณ 4 ใน 5 ของหลอดกลีบเป็นปีก สีแดงหรือเหลือง คอหลอดมักมีสีเหลือง มีสีแดงหรือเขียวด้านบน ปลายแยกเป็น 6 กลีบ กลีบยาว 0.5-1 ซม. โค้งงอออกหรือบิด เกสรเพศผู้ 6 อัน อับเรณูยาว 0.3-0.8 ซม. ปลายมน รังไข่ใต้วงกลีบ ก้านเกสรเพศเมียมี 1 อัน ***ผล***มีเนื้อมีหลายเมล็ด รูปรีหรือเกือบกลม กระจายพันธุ์แถบ คาบสมุทรมลายู และบอร์เนียว และประเทศไทยพบในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียง งใต้และภาคใต้ บริเวณ ป่าดิบชื้น ป่าทดแทนหรือตามสวนยางพารา ที่ระดับความสูงประมาณ 300 เมตร จากระดับน้ำทะเล ในต่างประเทศพบจนถึงความสูงได้ถึง 1,000 เมตร อาศัยเบียนต้นพลับพลา (*Microcos tomentosa* Sm.), ยางพารา (*Hevea brasiliensis* (Willd. ex A. Juss) Müll. Arg.) และไม้ในสกุลสะตอ *Parkia* ssp. ออกดอกและติดผลเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม[25]

ใบ ต้มน้ำหรือดองเหล้า ต้านมะเร็งลำไส้และทรวงอก ต้านอนุมูลอิสระ

พญาสัตบรรณ Blackboard tree, Devil tree

ชื่อวิทยาศาสตร์: *Alstonia scholaris* (L.) R.Br.

วงศ์ : APOCYNACEAE

มีชื่อเรียกตามท้องถิ่นต่างๆดังนี้คือ สัตบรรณ ตีนเป็ดต้น ตีนเป็ด ตีนเป็ดขาว ตีนเป็ดเจ็ดง่าม หรือยางขาว

ไม้ยืนต้น สูงได้ถึง 30 เมตร เปลือกต้นสีเทา ทุกส่วนมียางขาวเหมือนน้ำนม กิ่งและใบแตกออกรอบข้อ ใบเดี่ยว เรียงรอบข้อ ข้อละ 7 .ใบ ใบกว้าง 2-6 ซม. ยาว 5-18 ซม. ปลายมนกลม หรือเว้าเล็กน้อย โคนรูปลิ่ม รูปขอบขนานแกมใบหอกกลับ หรือรูปไข่กลับ ดอกช่อ ออกเป็นกระจุก ที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยมีกลีบดอกสีขามอมเหลือง ผลเป็นฝักคู่ รูปกลมยาว

ใบแก้ไข้หวัด ดอกแก้โลหิตพิการ ใช้ตัวร้อนและไข้เหนือ เปลือกแก้ไข้เพื่อดีพิการ กะพี้ขับโลหิตให้ตก รากขับผายลม เมล็ดเป็นพิษ แพทย์ตามชนบท ใช้เปลือกต้มรับประทาน แก้บิด ขับไส้เดือน แก้ไข้หวัด หลอดลมอักเสบ สมานลำไส้ เป็นยาบำรุงทั่วๆไป

มะกล่ำตาไก่

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Adenanthera microsperma* Teijsm. & Binn.

วงศ์ LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE

ชื่ออื่นๆ: บนซี ไพ ไพเงินก่ำ

ไม้ต้นขนาดกลาง สูง 8-15 เมตร ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงสลับ ใบย่อย 8-16 คู่ รูปวงรีแกมขอบขนาน กว้าง 1-3.5 ซม. ยาว 2-5.5 ซม. ดอกช่อ รูปทรงกระบอก ออกตามซอกใบ สีเหลืองอ่อน มีขนประปราย ก้านดอกสั้น ดอกย่อยมีกลีบเลี้ยงรูปถ้วย ยาว 0.5-0.8 มม. ปลายแยกเป็น 5 กลีบ กลีบดอก มี 5 กลีบ ยาว 2-3 มม. รูปขนานแกมรูปใบหอก รังไข่มีขน ผลเป็นฝัก รูปแถบบิดเวียน กว้าง 8-12 มม. มีรอยคอดตามรูปเมล็ดชัดเจน เมื่อแก่แตกตามยาวและบิด เมล็ด รูปค่อนข้างกลม แข็ง สีแดงเลือดนก ผิวมัน ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 5-7 มม.

ตำรายาไทย ใช้ต้มกินแก้โรคปวดข้อ บำรุงธาตุ แก้ท้องร่วงและบิด รากใช้ขับเสมหะ เมล็ดบดพอกดับพิษ รักษาแผลหนองและฝี แก่นใช้ทำเครื่องมือ ยอดอ่อนลวกรับประทาน กับน้ำพริก เมล็ดมีพิษ[27]

มะเกลือกา

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros gracilis* Fletcher

วงศ์ EBENACEAE

มะเกลือกาเป็นพืชถิ่นเดียว พบในภาคตะวันออก เช่น นครราชสีมา และภาคกลาง บริเวณ ลพบุรี สระบุรี มีชื่ออื่นๆเรียกตามจังหวัด ดังนี้คือ นครราชสีมาเรียกว่า กาจะ ปราจีนบุรีเรียกว่า น้ำจ้อน สระบุรีเรียกว่า มะหวีด

ไม้ต้นขนาดเล็ก ไม่ผลัดใบ สูงได้ถึง 5 เมตร กิ่งไร้หนาม ***ใบ***เดี่ยว เรียงสลับ รูปใบหอกแคบ หรือรูปใบหอกแกมขอบขนาน กว้าง 1-3 ซม. ยาว 3-10 ซม. ปลายรูปลิ่ม หรือ เรียวมน โคนรูปลิ่ม เนื้อใบคล้ายแผ่นหนัง เส้นกลางใบยังคงมีสีเขียวเมื่อแห้ง ไม่มีขน ก้านใบยาวประมาณ 5 มม. ***ดอก***แยกเพศอยู่ต่างต้น ออกตามซอกใบ ดอกทั้งสองเพศมีจำนวน กลีบเลี้ยงและกลีบดอกชั้นละ 4 กลีบ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อกระจุก ก้านดอกยาวประมาณ 3 มม. กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันรูประฆังกว้าง ยาว 2-3 มม. หยักลึกเกือบถึงโคน กลีบ ไม่มีขนทั้งสองด้าน วงกลีบดอกรูปคนโท ยาว 5-7 มม. โคนเชื่อมติดกันสามในสี่ของความยาวกลีบ เกสรเพศผู้ 14-18 อัน มีรังไข่ที่ไม่เจริญ ดอกเพศเมียเป็นดอกเดี่ยว ก้านดอกยาวประมาณ 3 มม. กลีบเลี้ยงและกลีบดอกลักษณะเหมือนในดอกเพศผู้ แต่มีขนาดใหญ่กว่า รังไข่รูปทรงกลม มีขนหยาบแข็ง ภายในมี 4

ช่อง ก้านเกสรเพศเมีย 2 อัน ไม่มีเกสรเพศผู้ที่เป็นหมัน ***ผล*** มีเนื้อหลายเมล็ด รูปทรงกลม กว้าง 2-2.5 ซม. ยาว 1.5-2 ซม. แห้งเมื่อสุก ไม่มีขนทั้งสองด้าน ออกดอกระหว่างเดือน มีนาคม-พฤษภาคม กรกฎาคม-กันยายน ติดผล เมษายน-พฤศจิกายน

ผล ใช้ย้อมสีมุ้งหรือแห ตาข่ายดักสัตว์ ย้อมผ้า ***เนื้อไม้*** ใช้ทำชั้นหรือตู้วางของ **ไม่พบบันทึกการใช้ประโยชน์ทางยา**

มะขามเทศ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pithecellobium dulce* (Roxb.) Benth.

วงศ์ LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE

ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงได้ถึง 10 ม. กิ่งก้านมีหนามยาว 4 - 10 มม. ใบประกอบแบบขนนกสองชั้นมีช่อใบย่อยเพียงคู่เดียว เรียงสลับใบย่อยรูปไข่ เรียงตรงข้าม กว้าง 1-2 ซม. ยาว 1.5 - 3.5 ซม. ดอกช่อกระจุกแน่นรูปทรงกลมออกรวมกันเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยสีขาวกลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นหลอด ผลเป็นฝักรูปขอบขนานยาวโค้ง มีเยื่อหุ้มหนา คล้ายฟองน้ำรับประทานได้

ราก ชะล้างบาดแผลแก้ท้องร่วงกระชับโลหิตและน้ำเหลือง เปลือกต้นฆ่าพยาธิ ชะล้างบาดแผล สมานแผลแก้ท้องร่วง ท้องเสีย คุมธาตุ แก้ปวดฟัน แก้โรคในปากในคอ ห้ามโลหิต รักษาบาดแผลที่มีเชื้อ ส่วนฝักหากรับประทานมากทำให้เป็นบิดมูกเลือด[29]

มะขามป้อม Emblic myrabolan, Indian gooseberry

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Phyllanthus emblica* L.

วงศ์ EUPHORBIACEAE

มะขามป้อมมีชื่อเรียกทางจังหวัดราชบุรี ว่า กำทวด ภาคใต้ เรียกว่า ขามป้อม

ไม้ต้น สูง 8-15 เมตร ใบเดี่ยว เรียงสลับ ออกในระนาบเดียวกันทำให้คล้ายใบประกอบ รูปขอบขนาน กว้าง 0.25-0.5 ซม. ยาว 0.8-1.2 ซม. ปลายตัดตรง หรือกลมมน หรือเป็นมุมป้าน โคนรูปหัวใจเว้าตื้น เฉียงเล็กน้อย ก้านใบสั้นมาก ดอกช่อเล็ก ออกเป็นกระจุกตามซอกใบ แยกเพศอยู่บนต้นเดียวกัน กลีบเลี้ยง 6 กลีบเนื้อบางเหมือนเยื่อ ดอกย่อยสีขาว ผลกลม เมื่อแก่จัด สีเขียวอมเหลือง ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 1-2 ซม. มีเนื้อหนา เมล็ดมีเปลือกหุ้มแข็ง มีสันตามยาว 6 สัน[30]

ผลแก่ รสเปรี้ยวฝาดขม แก้ไข้เจือลม แก้เสมหะ แก้ไข้เพื่อเสมหะ[iv] หมอพื้นบ้านใช้ผลจิ้มพริกกับเกลือแก้ไอ การแพทย์พื้นบ้านหลายประเทศใช้เป็นยาระบาย ฝาดสมาน แก้ไอ ขับปัสสาวะ ลดไข้ รักษาโรคนอนไม่หลับ และ ทำให้เส้นผมแข็งแรง[31] ด้วยฤทธิ์ฝาดสมานในตัว ทำให้มีฤทธิ์ระบายอ่อน และ

[iv] ไข้ที่มีสาเหตุจากเสมหะ

สมานธาตุ[32] มีรายงานว่า สารสกัดจากผล แก้ไอ เนื่องจากฤทธิ์ลดอาการอักเสบ คลายกล้ามเนื้อเรียบที่หลอดลม ต้านออกซิเดชั่น และขับเสมหะ[33] นอกจากนี้ยังมีรายงานฤทธิ์ลดน้ำตาลในเลือด ป้องกันตับ และต้านมะเร็ง

แก้ท้องผูก ผลสด 10 ผล แยกเฉพาะส่วนเนื้อ ตำและคั้นน้ำ ผสมน้ำเปล่าสองเท่าตัว เติมเกลือเล็กน้อย พร้อมกับน้ำตาล มีรสเปรี้ยวอมฝาดหวาน เล็กน้อย ดื่มจนหมด หรือกินทั้งกาก ซึ่งทำให้มีกากเพิ่มขึ้น **แก้ไอ** เอาเฉพาะเนื้อผลคั้นน้ำ ผสมเกลือเล็กน้อย จิบแก้ไอ หรือใช้ยาสำเร็จรูปยาแก้ไอผสมมะขามป้อม หรือยาอมมะขามป้อม

ข้อควรระวัง ห้ามรับประทานขนาดสูงติดต่อกันเป็นเวลานาน เนื่องจากมีรายงานพบหญิงอายุ 26 ปี มีอาการผิดปกติที่ตับ เซลล์ตับมีขนาดใหญ่ขึ้นมากและมีอาการอักเสบ หลังจากรับประทานยาตำรับที่มีส่วนผสมของสารสกัดมะขามป้อม เพื่อรักษาอาการท้องผูกเรื้อรัง[34]

มะค่าโมง

มะค่าโมง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Afzelia xylocarpa* (Kurz) Craib

วงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

มะค่าโมงเป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ
ทางภาคเหนือเรียกว่า มะค่าหลวง หรือ
มะค่าหัวคำ ภาคกลางเรียกว่า มะค่าใหญ่
จัดเป็นไม้หวงห้ามธรรมดาประเภท ก การ
ตัดโค่นไม้ในป่าต้องได้รับอนุญาตจาก
หน่วยงานรับผิดชอบ

ไม้ต้น สูงใหญ่ได้ถึง **30 เมตร เปลือก**
ต้นสีเทา เรียบเป็นมัน ยอดอ่อนมีขนประปราย ต่อมากลายเป็นเหลี้ยง ึง

Â ¤ ´ • ¥ Á ž ł œ À 0 ` Pu

มะคำไก่

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Drypetes roxburghii* (Wall.) Hurusawa

วงศ์ EUPHORBIACEAE

ชื่ออื่น ประคำไก่; มักค้อ (ขอนแก่น); มะองนก (พายัพ)

ไม้ต้นสูง 10 – 15 เมตร ตามต้นและกิ่งก้านมีสีขาวนวลยอดอ่อนมีขน กิ่งส่วนใหญ่ห้อยลง ใบเดี่ยว สีเขียวเข้ม ผิวมัน เรียงสลับ กว้าง 2.5 – 4 ซม. ยาว 5 – 10.5 ซม. ปลายแหลมหรือมน โคนเบี้ยว ขอบหยักตื้นๆ รูปรีแกมรูปขอบขนาน หรือรูปรี ดอกแยกเพศ อยู่ต่างต้นกัน ดอกเพศผู้เป็นช่อ ออกตามซอกใบ ขนาดเล็ก สีขาวนวล ก้านดอกสั้น กลีบเลี้ยงมี 3-6 แฉก เกสรตัวผู้มี 2-4 อัน ก้านติดกันเล็กน้อย ดอกเพศเมียออกเดี่ยวๆ หรือออกเป็นคู่ ๆ กลีบเลี้ยงเหมือนดอกตัวผู้ รังไข่รูปไข่ มีขนปกคลุม ภายในมี 2-3 ห้อง ยอดเกสรตัวเมียคล้ายพระจันทร์เสี้ยว ผลรูปไข่หรือกลมรี กวางราว 1 ซม.ยาวราว 1.5 ซม. หัวท้ายแหลม มีขนละเอียดปกคลุม เปลือกแข็ง สีขาวอมเทา มีรอยย่นเล็กน้อย ภายในมีเมล็ดกลมสีดำ แข็ง 1 เมล็ด ขนาดเท่าเม็ดลำไยใช้ร้อยทำประคำได้ ชาวสวนใช้ใบมะคำไก่และใบขี้เหล็กช่วยบ่มมะม่วง น้ำมันจากเมล็ดใช้จุดตะเกียงได้

รากมะคำไก่มีรสเบื่อและขมเล็กน้อย แก้กระษัย ทำให้เส้นเอ็นหย่อน และแก้ลมจับโปง ส่วนใบและลูกใช้ต้มกินเป็นยาแก้หวัด แก้ไข้ และแก้โรคตับ ทั้งต้นใช้เป็นยาเย็น ยาขับปัสสาวะ ยาระบายและยากระตุ้นความรู้สึกทางเพศ บางตำราว่ามะคำไก่ทั้ง 5 มีรสขมเบื่อเล็กน้อย มีสรรพคุณแก้ริดสีดวงภายนอกภายใน แก้ฝีในกระดูก แก้กระษัย ขับปัสสาวะ[39]

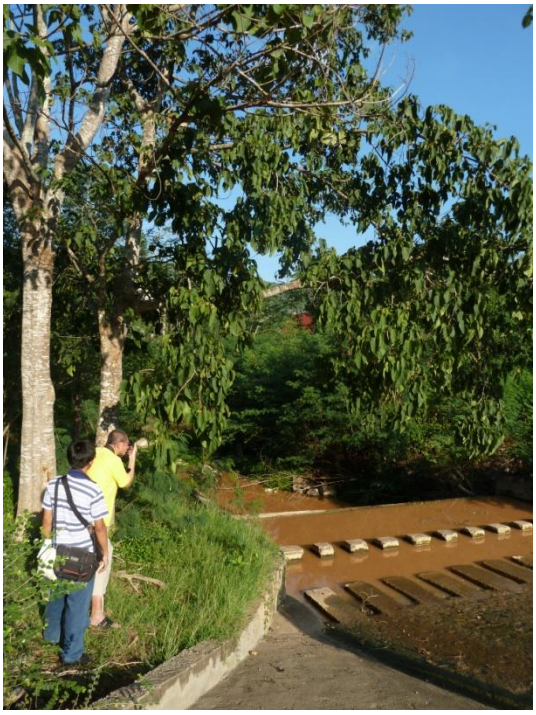

มะฝ่อ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Trewia nudiflora* L.

วงศ์ EUPHORBIACEAE

ชื่ออื่น มะปอบ(เหนือ)

ไม้ยืนต้น ผลัดใบ สูง 20 - 30 เมตร กิ่งก้านภาคตัดขวางเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน กิ่งอ่อน ท้องใบและช่อดอกมีขนรูปดาว ใบเดี่ยวเรียงตรงข้าม รูปไข่กว้าง รูปหัวใจหรือรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน กว้าง 8 – 13 ซม. ยาว 10 -22 ซม. ดอกแยกเพศออกที่ซอกใบ ดอกย่อยจำนวนมาก ดอกตัวผู้เป็นดอกช่อ ดอกตัวเมียเป็นดอกช่อหรือดอกเดี่ยว ไม่มีกลีบดอก ผลสดรูปกลมแป้น มีขน ฉ่ำน้ำ รับประทานได้ มีเมล็ดเดียว

ยาพื้นบ้านล้านนาใช้ เปลือกต้นย่างไฟ ต้มน้ำดื่มต่างน้ำชา รักษาอาการปวดบวมทั้งตัว ตำรายาไทยใช้เปลือกต้น ราก เข้ายาแก้พิษต่อผิวหนัง มีอาการคัน[40]

มะหวด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Lepisanthes rubiginosa* (Roxb.) Leenh.

วงศ์ SAPINDACEAE

ชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆดังนี้คือ กำซ่ำ กำซำ กำจำ มะหวดบาท มะหวดป่า มะหวดลิง ลีฮอกน้อย หวดคา หวดลาว

ไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก สูงได้ถึง 15 เมตร เปลือกเรียบ สีน้ำตาลอมเทา ***ใบ***ประกอบแบบขนนกปลายคู่ เรียงสลับเวียน ใบย่อยเรียงตรงข้าม มี 3–6 คู่ ใบย่อย กว้าง 2.5–8 ซม. ยาว 4.5 – 18 ซม. รูปไข่ถึง ไข่กลับ ปลายมนถึงเรียวแหลม โคนกลมถึงรูปลิ่มกว้าง ขอบเรียบ แผ่นใบคล้ายกระดาษ มีขนยาวห่างประปรายถึงหนาแน่นทั้งสองด้าน ก้านใบสั้น มีขน ***ดอกช่อ***แบบแยกแขนง ยาวได้ถึง 30 ซม. ดอกสีขาวหรือขาวอมเหลือง กลิ่นหอม กลีบเลี้ยงรูปกลมถึงรูปไข่ กลีบดอก 4 กลีบ รูปไข่กลับ จานฐานดอกเป็นขอบสูง โดยเฉพาะในดอกเพศผู้ เกสรเพศผู้ 8 อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีไข่อ่อน 1 เม็ด ***ผล*** คล้ายผลหนังชั้นในแข็ง รูปรี กว้าง 6–8 มม. ยาว 8–12 มม. สุกสีน้ำตาลแดง เปลี่ยนเป็นสีม่วงเข้มถึงเกือบดำ ไม่มีก้านผล บางครั้งเป็นพูเล็กๆ ที่โคนผล เมล็ด 1 เมล็ด เนื้อไม้ใช้ทำเสา สากตำข้าว ด้ามเครื่องมือ ผลสุกรับประทานได้ ใบใช้ขยี้ในน้ำถูล้างกระด้งเลี้ยงไหมให้สะอาดเพื่อใช้เลี้ยงรอบถัดไป **ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดที่คั่นหน้า**

รากและใบแก้ไข้ ราก รสเอียนเบื่อ แก้ไข้เพื่อฝีภายใน แก้พิษร้อน เมล็ดต้มรับประทาน แก้ไข้ซาง และไอกรน**ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดที่คั่นหน้า**

มะหาด

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Artocarpus lacucha* Roxb.

วงศ์ MORACEAE

ชื่อท้องถิ่นทั่วไป เรียกว่า หาด ภาคใต้ เรียกว่า มะหาด ตรัง เรียกว่า มะหาดใบใหญ่ มลายู-นราธิวาส เรียกว่า กาแย หรือ ขนุนป่า หรือ ตาแป หรือ ตาแปง ; เป็นไม้ต้นขนาดกลาง สูงถึง 15 เมตร ไม่ผลัดใบ เรือนยอดเป็นพุ่มกลมทึบ กิ่งอ่อนมีขนนุ่ม ลำต้นเปลาตรง โคนต้นเป็นพูพอนต่ำ เปลือกสีน้ำตาลปนดำ แตกล่อนเป็นแผ่นเล็กๆ ***ใบ***เดี่ยว เรียงสลับ กว้าง 5 –20 ซม. ยาว 10–30 ซม.รูปขอบขนาน รูปรีหรือรูปไข่ ปลายสอบแหลม โคนมนหรือหยักเว้าน้อย ผิวด้านบนและล่างมีขนสาก แผ่นใบค่อนข้างหนา ขอบใบเรียบหรือเป็นคลื่นเล็กน้อย ก้านใบยาว 1 –3 ซม. ดอกช่อแบบกระจุกแน่นฝังตัวอยู่บนฐานรองดอก สีเขียวอมเหลืองอ่อน ออกตามซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอก แยกเพศ แยกช่อกันแต่อยู่บนต้นเดียวกัน กลีบเลี้ยง 4 กลีบ ช่อดอกบานเต็มที่กว้าง 1-1.5 ซม. ***ผล*** แบบผลรวมรูปทรงกลมค่อนข้างบิดเบี้ยว ขนาด 5 –10 ซม. ประกอบด้วย ผลย่อยรูปรี เชื่อมติดกันแน่น ผิวผลเป็นปุ่มหนาม ผลแก่จัดสีเหลือง เมล็ดรูปรี ปลูกประดับให้ร่มเงา ใยจากเปลือกใช้ทำเชือก เนื้อไม้ใช้ทำเสาเรือน สะพาน ไม้พื้น ต่อเรือ เสากระโดงเรือ เครื่องแต่งบ้านและเครื่องดนตรี

รากให้สีเหลืองใช้ย้อมผ้า แก่นรสร้อน แก้จุกเสียด ขับลม ระบายและถ่ายพยาธิ ละลายเลือด แก้กษัย แก้เส้นเอ็นพิการ ไม่ผูกไม่ถ่าย ภาคเหนือ ใช้เนื้อไม้ ต้มเคี่ยวนานๆ จนเกิดเป็นฟอง แล้วช้อนฟองใส่จานบนผ้ากรอง จะได้ฟองสีนวลจับเป็นก้อน บีบน้ำออกให้แห้ง แล้วย่างไฟจนเหลือง เรียกว่า ปวกหาด ใช้ ละลายน้ำทาแก้ผื่นคัน ละลายกับน้ำมะนาว ให้เด็กที่เป็นตาลขโมย กินเวลาเช้ามืด เมื่อท้องว่าง ถ้ายังไม่ถ่ายอุจจาระก็ให้ยาระบาย เพื่อขับไส้เดือนกลม พยาธิเส้นด้าย ตัวตืด**ผิดพลาด! ไม่ได้กำหนดที่คั่นหน้า**

โมกเครือ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Aganosma marginata* (Roxb.) G. Don

วงศ์ APOCYNACEAE

คนอิสานมักเรียกว่า เครือไส้ตัน ซึ่งความเป็นจริง ตรงกลางเถา กลวง ใช้ทำหลอดปั่นด้าย ภาคเหนือ เรียก เดื่อเครือ เดื่อดิน เดื่อเถา เดื่อไม้ ประจวบคีรีขันธ์ เรียก เดือยดิน ภาคกลางเรียก มะเดื่อดิน ภาคเหนือ ราชบุรีเรียกว่า มะเดื่อเถา นครราชสีมา เรียกว่า ไส้ตัน

ไม้เถาเนื้อแข็ง น้ำยางสีขาวเหมือนน้ำนม ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม เห็นเส้นใบชัดเจน ยอดอ่อนสีแดง ดอกช่อ ออกที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยมีกลีบดอก 5 กลีบ สีขาว ปลายกลีบเรียงบิดเวียน ผลเป็นฝักคู่เรียวยาว ปลายผลเชื่อมติดกัน ยอดอ่อนกินเป็นผัก ใส่ในแกงอ่อม หรือตำกับมดแดง รับประทานแก้ปวดท้องบิด

ตำรายาไทย ใช้เถา ซึ่งมีรสเฝื่อนฝาด เข้ายารักษาประดง[v] ขับปัสสาวะ บำรุงและขับล้างโลหิต แก้พิษฝีภายใน *ยาพื้นบ้าน*ใช้ เข้ายารักษาและบรรเทาโรคประดง เป็นยาอายุวัฒนะ แก้โรคกระเพาะ หรือผสมกับ ผลมะตูมอ่อน เถาสิงโตทั้งต้นและว่านมหากาฬทั้งต้น ต้มน้ำดื่ม รักษาเบาหวาน ส่วนราก บำรุงกำลัง ตอนฟื้นไข้ แก้ไตพิการ[vi] และตับพิการ [vii] บำรุงและขับระดู หรือผสมกับแก่นลั่นทม ต้มน้ำดื่ม เป็นยาระบาย ใบ แก้เมื่อยขบ เข้ายาทารักษาฝีและริดสีดวงทวาร

---

[v] อาการผิวหนังมีผื่นคัน เป็นเม็ดผุดขึ้นคล้ายผด คันมาก มักมีไข้ร่วมด้วย

[vi] โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินปัสสาวะ มักมีอาการ แน่นท้อง กินอาหารไม่ได้

ย่านาง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Tiliacora triandra (Colebr.) Diels.*

วงศ์ Menispermaceae

มีชื่อพื้นบ้าน จังหวัดลำปาง เรียกว่า **ใบจะนาง** เชียงใหม่ เรียกว่า จอยนาง ส่วนภาคกลางเรียกว่า ย่านาง ซึ่งบางครั้งใช้เป็นตัวสะกดว่า เถาหญ้านาง เนื่องจากเป็นวัชพืชขึ้นเอง จึงเรียกด้วยคำขึ้นต้นว่า “หญ้า” จัดเป็นไม้เลื้อย วงศ์เดียวกับบอระเพ็ด เถาค่อนข้างเหนียว ใบเดี่ยว รูปไข่ หรือรูปรี สีเขียวเข้ม ดอกช่อ ดอกย่อยสีนวล ขนาดเล็ก ผล ค่อนข้างกลม ขนาดประมาณมะเขือพวง อ่อนมีสีเขียว เหลือง เมื่อสุกมีสีแดง ใบใช้เป็นอาหาร ขยำกับน้ำ กรองเอาเฉพาะน้ำ ต้มกับหน่อไม้ ลดความเฝื่อนของหน่อไม้ ทำให้หน่อไม้หวาน หรือเอาน้ำคั้นผสมกับแกง เช่นแกงแค หรือใช้ใบทั้งใบผสมในแกง

ราก รสจืดขม แก้ไข้ ถอนพิษผิดสำแดง แก้ไข้หัว แก้ไข้ทุกชนิด ไข้พิษ ไข้เหนือ ไข้หัว เหือด หัด สุกใส ฝีดาษ ไข้กาฬ ขับกระทุ้งพิษได้ดี แก้ฐานฝีแดงเมื่อมีหนองขึ้นแล้ว เป็นองค์ประกอบในยาห้าราก การศึกษาวิจัย พบว่า ใบสดมีสารประกอบฟีโนลิก เช่นสารกลุ่มฟลาโวนอยด์ และมีสารให้สี ได้แก่ แคโรทีนอยด์ แอนโทไซยานิน[42] สารเหล่านี้มีฤทธิ์ต้านออกซิเดชัน ซึ่งมีผลในการป้องกันโรคเรื้อรัง ชะลอความเสื่อมของร่างกาย หากรับประทานในขนาดพอเหมาะ สารสกัดรากด้วยเมทานอลต้านเชื้อมาเลเรีย *Plasmodium falciparum* สารสกัดใบย่านางมีฤทธิ์กระตุ้นภูมิคุ้มกัน ผ่านการกระตุ้นให้เพิ่มจำนวน T-lymphocyte และยับยั้งเชื้อหนอง *Staphylococcus aureus*[43]

---

vii อาการผิดปกติของตับ

ส้มลม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Aganonerion polymorphum* Pierre ex Spire

วงศ์ APOCYNACEAE

เป็นไม้เลื้อย พบทางภาคเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก ขึ้นกระจายทั่วไปในป่าเต็งรังและป่าดิบแล้ง ระดับความสูงจนถึงประมาณ 700 เมตร คนอิสานเรียกว่า เครือส้มลม พบน้ำยางขาวเหมือนน้ำนม ได้ทุกส่วน ใบเดี่ยว ออกข้อละ 2 ใบ ตรงข้าม ใบ รูปรี รูปไข่หรือรูปขอบขนาน ยาว 2-11 ซม. ดอกช่อกระจะ ออกที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยออกแน่น กลีบเลี้ยง 5 กลีบ กลีบดอก 5 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกันสีขาวอมเขียว ปลายกลีบ สีแดงหรือชมพู เรียงบิดเวียน ผลเป็นฝักคู่ จัดเป็นผลกลุ่มแต่ละดอกมี 2 ผลย่อย สีเขียว เมื่อแก่ มีสีน้ำตาล แห้งแล้วแตก เมล็ดสีน้ำตาล มีขนสีขาว อ่อนนุ่ม ทำให้นกหลายชนิด เช่น นกสีชมพูสวน นำมาสร้างรังสำหรับฟักไข่ ในฤดูวางไข่

ดอก ใบ และ ยอดอ่อน มีรสเปรี้ยว แต่ไม่เปรี้ยวเท่ากับมะขาม ใช้ป็นผักสด กินกับน้ำพริก ป่น หรือแจ่ว **หรือ** ใบ ใส่อาหารเพื่อปรุงรสเปรี้ยว แทนมะขาม นิยมใส่ในอาหารชนิดต่างๆ ของท้องถิ่นอิสาน เช่น ต้มกบ ต้มเขียด ต้มปลา แกงเห็ด

รากต้มน้ำดื่ม แก้ท้องอืด เป็นยาระบาย[44] แก้กล้ามเนื้อท้องเกร็ง หรือใช้เป็นตำรับ ผสมกับต้นเล็บแมว ต้นตับเต่าโคก ต้นมะดูก ต้นเปล้าใหญ่หรือเปล้าน้อย ต้นมะเดื่ออุทุมพร ต้นกำจาย ต้นกำแพงเจ็ดชั้น และต้นกะเจียน ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดเมื่อย[45] รากส้มลม ผสมกับรากต้างไก่ใหญ่ เป็นยาต้มดื่มน้ำรักษาโรคม้ามโต[46]

สลัดไดป่า

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Euphorbia antiquorum* L.

วงศ์ EUPHORBIACEAE

ชื่ออื่น เคียะผา(พายัพ); เคียะเลี่ยม, หงอนงู (แม่ฮ่องสอน)

เป็นไม้พุ่ม สูงได้ถึง 8 เมตร ลำต้นและกิ่งอวบน้ำ มี 3-6 เหลี่ยม ตามสันมีหนามแหลมสีน้ำตาลเข้ม มียางสีขาวขุ่นเหมือนน้ำนม ใบเดี่ยว รูปไข่กลับ พบได้น้อย ออกที่สัน กว้าง 1-2 ซม. ยาว 2-5 ซม. โคนแหลม ปลายมน หรือเว้าเล็กน้อย ดอกช่อ ออกเป็นช่อสั้น ๆ มีใบประดับรูปครึ่งวงกลม 2 ใบ ประดับช่อดอกย่อยชนิด cyathium ช่อดอกย่อย แต่ละช่อ มีดอกเพศผู้ 4 - 30 อัน แต่มีดอกเพศเมียเพียงดอกเดียว รังไข่มี 3 ช่อง ไม่มีชั้นกลีบ ผลเป็นสามพู มีขนาดผ่านศูนย์กลางราว 1.5 ซม.

ต้นมีรสเมาเบื่อเอียน เป็นยาถ่ายพยาธิในท้อง ยางสลัดได มีรสร้อนเมาเบื่อ ใช้ทากันหูด และฆ่าพยาธิโรคผิวหนังต่างๆ ยางสลัดไดก่อนใช้ปรุงเป็นยา ต้องเตรียมฆ่าฤทธิ์เสียก่อน(ประสะ) ยางมีสรรพคุณเป็นยาถ่ายอุจจาระถ่ายพิษเสมหะและโลหิต ถ่ายหัวริดสีดวงลำไส้และริดสีดวงทวารหนัก ขับโลหิตเน่าร้าย เป็นยาถ่ายอย่างแรง ยางสดมีพิษ ถ้าถูกผิวหนังจะทำให้เกิดอาการปวดแสบปวดร้อน อักเสบบวมแดง หากเข้าตาอาจทำให้ตาบอดได้ สำหรับ แก่นต้นสลัดไดที่มีการติดเชื้อ ที่โบราณเรียกว่า ราลงนั้น ทำให้เนื้อไม้แข็งขึ้น มีแก่น มีกลิ่นหอม เรียกว่า “กะลำพัก มีรสขม สรรพคุณเป็นยาแก้ไข้ ตามปกติ มักระบุชัดเจนว่า กะลัมพักสลัดได เนื่องจากมีกะลัมพักอีกชนิดหนึ่ง คือ กะลัมพักตาตุ่ม ซึ่งใช้เฉพาะยาต้ม สรรพคุณเป็นยาระบาย [39]

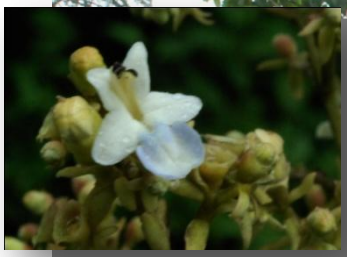

สวอง

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Vitex limonifolia* Wall.

วงศ์ LABIATAE (VERBENACEAE)

มีชื่อท้องถิ่นตามภาคต่างๆดังนี้ ตีนนก (ภาคเหนือ) ลำปูนซา มอ (เขมร จันทบุรี) สมอตีนเป็ด (ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์) สมอนน (ประจวบคีรีขันธ์) สมอหลวง (ชลบุรี) สวองตีนเป็ดสวองใหญ่ (สระบุรี) สวองหิน (สระบุรี นครราชสีมา)

ไม้ต้นผลัดใบสูง 10–20 ม. ลำต้นแตกกิ่งต่ำ เปลือกสีน้ำตาลแกมเหลืองกิ่งอ่อนมีขนปกคลุม **ใบ** ประกอบรูปนิ้วมือ เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก ก้านช่อใบยาว 5–16 ซม.มีครีบแผ่ออกทั้งสองข้างตลอดความยาวของก้านกว้าง 1–6 ซม. มีใบย่อย 3ใบ แผ่นใบย่อยรูปรี หรือรูปรีแกมรูปไข่ กว้าง 5–7 ซม. ยาว 11–23 ซม. ปลายเรียวแหลม หรือมน โคนสอบแหลม ผิวด้านบนมีขนประปรายโดยเฉพาะบริเวณเส้นกลางใบ ด้านล่างมีขนนุ่ม เส้นแขนงใบย่อย17–27 คู่ ก้านใบย่อยสั้น **ดอก**เล็กสีชมพูแกมม่วง ออกเป็นช่อแยกแขนงที่ปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง **ผล**รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 0.5–0.6 ซม. มีเนื้อบางๆ หุ้ม ฝาปิดขั้วผลยาวประมาณหนึ่งในสี่ของตัวผล ผลแก่สีม่วงคล้ำถึงดำ มี 1 เมล็ด การกระจายพันธุ์ในป่าเบญจพรรณแล้งและป่าดิบแล้ง ทั่วทุกภาคของประเทศ ที่ความสูงจากระดับทะเลปานกลาง 100–800 ม.

เนื้อไม้ละเอียดเหนียวและแข็งพอประมาณ ใช้ทำฝา เครื่องตกแต่งบ้าน เครื่องกลึง เครื่องแกะสลัก และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร

สะเดา

ชื่อท้องถิ่น : กะเดา จะตัง สะเลียม

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Azadirachta siamensis* Valeton

วงศ์ : MELIACEAE

ไม้ยืนต้นสูง 5-10 เมตร ทุกส่วนมีรสขม ยอดอ่อนที่แตกใหม่มีสีน้ำตาลแดง เปลือกต้นสีเทาแตกเป็นร่อง *ใบ* ประกอบแบบขนนก เรียงสลับ ใบย่อยรูปใบหอก กว้าง 3-4 ซม. ยาว 4-8 ซม. ขอบใบหยักแบบฟันเลื่อย ฐานใบไม่เท่ากัน *ดอก*ช่อ ออกที่ปลายกิ่งขณะกำลังแตกใบอ่อน กลีบดอกสีขาว *ผล*เป็นผลสดรูปกลมมี 1 เมล็ด

ตามตำราไทยใช้ก้านใบเป็นยาแก้ไข้ทุกชนิด เปลือกต้นแก้ท้องเดิน แก้บิดมูกเลือด ผลเป็นยาถ่าย พยาธิ แก้ริดสีดวง แก้ปัสสาวะพิการ ดอกเป็นยาบำรุงธาตุ รากแก้ไข้ ทำให้อาเจียน[47] ช่อดอกอ่อนนิยมใช้เป็นอาหาร เมล็ดและใบมีสาร azadirachtin ซึ่งมีฤทธิ์ฆ่าแมลงได้หลายชนิด ปัจจุบันนำมาใช้เป็นยาฆ่าแมลง โดยใช้ใบสะเดาบ้านใบตะไคร้หอม และเหง้าข่าแก่ ชนิดละ 2 กิโลกรัม หมักค้างคืนในน้ำ1 ปีบ กรองฉีดพ่นในอัตราส่วนน้ำยา 300-500 ซีซี. ต่อน้ำ 1 ปีบ และพบว่าใบมีสาร nimbolide ซึ่งมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อมาลาเรียในหลอดทดลองด้วย[48]

สาธร

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Millettia leucantha* Kurz var. *buteoides* (Gagnep.) P.K.Loe.

วงศ์ LEGUMINOSAE-PAPILIONOIDEAE

ชื่ออื่น: กระเจ๊าะ, ขะเจ๊าะ (ลำปาง); กระท้อน (เพชรบูรณ์); ไม้กระทงน้ำผัก (เลย); สะท้อน (สระบุรี); สาธร (อุบลราชธานี)

ไม้ยืนต้น ผลัดใบ สูง 18-20 เมตร เปลือกสีเทา เรือนยอดเป็นพุ่มทึบ ใบอ่อนและยอดอ่อนมีขนยาว ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ปลายใบมีใบย่อยเพียงใบเดียว เรียงสลับ ใบย่อยติดเป็นคู่ตรงกันข้าม 3-5 คู่ ใบย่อย รูปรี กว้าง 3.5-5 เซนติเมตร ยาว 5-12 เซนติเมตร ปลายแหลม โคนมน ดอกช่อ สั้น ออกเป็นช่อตามซอกใบและปลายกิ่ง ดอกย่อยอัดกันแน่น รูปดอกถั่ว สีขาวนวล มีกลีบดอก 5 กลีบ ฝัก แบน กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ยาว 4-10 เซนติเมตร เมล็ด รูปโล่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.3 เซนติเมตร

ส่วนประกอบในตำรับยารักษาอาการวิงเวียนศีรษะ ให้เอาใบทองบ้าน ใบมะขาม ใบข่อย ใบกระเชา ตำกับน้ำใช้ทา

สีเสียดเหนือ Catechu tree

สีเสียดเหนือ Catechu tree

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acacia catechu* (L.f.) Willd.

วงศ์ LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE

มีชื่อเรียกตามท้องถิ่นดังนี้คือ สีเสียดลาว สีเสียด สีเสียดไทย สีเสียดเหนือ

ไม้ต้นขนาดกลาง สูงถึง 15 เมตร กิ่งและลำต้น มีหนามโค้ง เป็นคู่เปลือกขรุขระ สีเทาเข้ม แตกเป็นสะเก็ดบางๆ เรือนยอดเป็นรูปกรวยต่ำๆ ใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น มีใบประกอบย่อย 10-20 คู่ ใบย่อยเล็กมากเรียงกันแน่นอยู่บนแกนกลาง 30-50 คู่ ดอกช่อ รูปทรงกระบอก ยาวประมาณ 5-10 ซม. ดอกย่อยขนาดเล็ก สีเหลือง กลิ่นหอมอ่อนๆ ผล เป็นฝักแบน บาง แคบ สีน้ำตาล ปลายและคนเรียวแหลม แตกเมื่อแก่ มีเมล็ดภายใน 3-7 เมล็ด

เปลือกต้นใช้ภายนอกเป็นยารักษาบาดแผล ล้างแผลถูกไฟไหม้ หรือ โรคผิวหนังบางชนิด หมอพื้นบ้านบางแห่งใช้เมล็ดฝนทารักษาโรคหิด ก้อนสีเสียด ปรุงเป็นยาสมานและคุมธาตุ แก้ท้องร่วง แก้บิด แก้อติสาร

ก้อนสีเสียดที่ได้จากการนำลำต้นสับเป็นชิ้นเล็กๆ ต้มกับน้ำ กรองเอาเฉพาะน้ำเคี่ยวจนข้น เทใส่เบ้าหลอม ทิ้งให้แข็งตัว มีส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นสารรสฝาด แก้ท้องเสีย ขนาดที่ใช้ 0.3-2 กรัม

เสี้ยวป่า Orchid tree

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bauhinia saccocalyx* Pierre

วงศ์ LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

ชื่ออื่นๆ ส้มเสี้ยวโพะ, เสี้ยวดอกขาว (เลย) คิงโค (นครราชสีมา) ชงโค (นครราชสีมา, อุทัยธานี, จันทบุรี, สุพรรณบุรี) ส้มเสี้ยว (อุดรธานี, นครสวรรค์)

ไม้ต้นขนาดเล็ก หรือ ไม้พุ่ม สูงได้ถึง 10 เมตร ***ใบ***เดี่ยว เรียงสลับ กว้าง 6-10 ซม. ยาว 10-20 ซม. รูปใบแฝด ปลายใบหยักเว้าเป็น 2 แฉกแหลม ลักษณะคล้ายใบชงโค ***ดอก*** ช่อ แบบช่อกระจะ ออกที่ซอกใบ หรือปลายกิ่ง กลีบดอก 5 กลีบ สีขาว ***ผล*** เป็นฝักแบบฝักถั่ว รูปขอบขนานแบน โคนสอบ เมื่อแห้งจะแตก เมล็ดรูปรี มี 2-4 เมล็ด[49,50]

ใบ ผสมลำต้นกำแพงเจ็ดชั้น ต้มน้ำดื่ม วันละ 3 ครั้ง ฟอกโลหิต

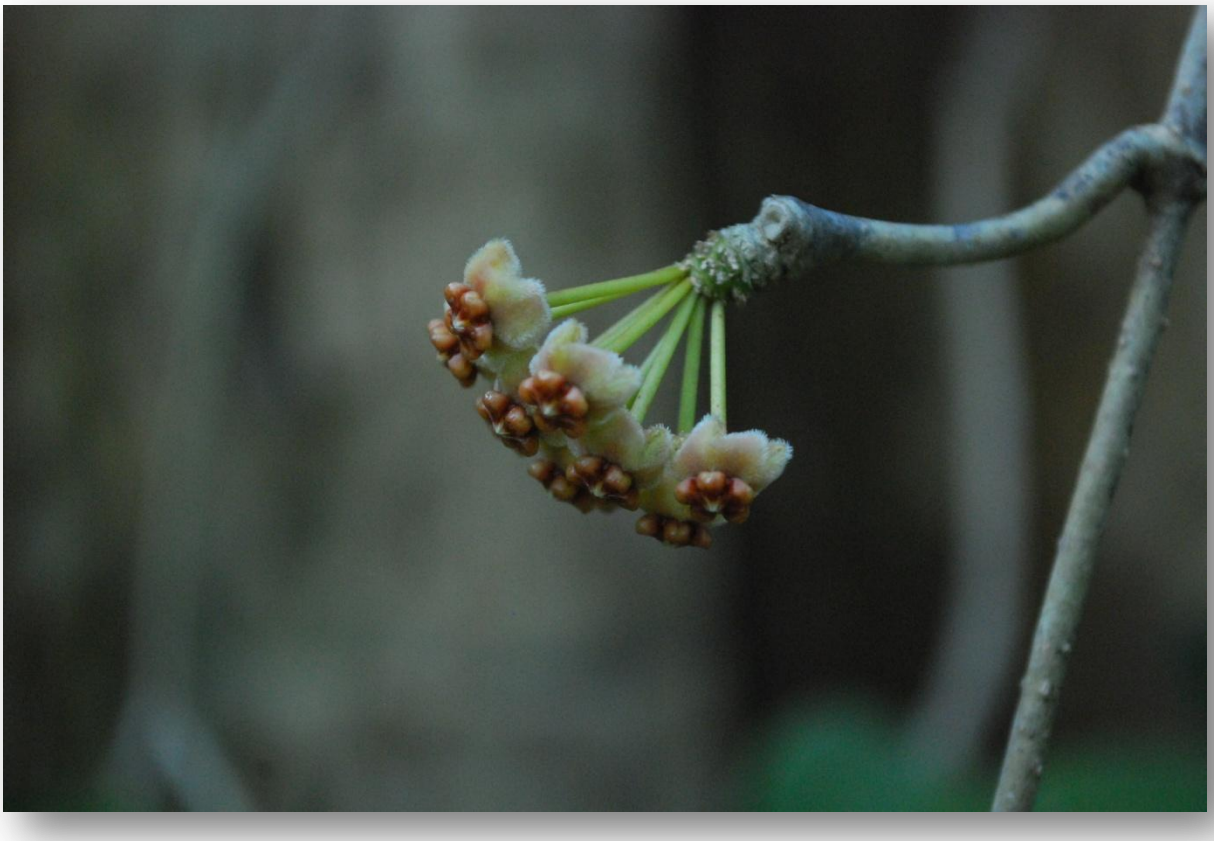

หัวใจทศกัณฐ์ Sweet Heart Hoya, Valentine Hoya

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Hoya kerrii* Craib

วงศ์ : ASCLEPIADACEAE

อุบลราชธานี เรียกว่า ต้าง ภาคกลางเรียกว่า เทียนขโมย

ไม้เถาอิงอาศัย มีน้ำยางขาว ***ใบ***เดี่ยว เรียงตรงข้าม กว้าง 5-9 ซม. ยาว 4-12 ซม. โคนสอบหรือมน ปลายเว้าตื้น รูปไข่กลับ เนื้อใบอวบหนา ก้านใบยาว 0.3-1.5 ซม. ดอกช่อ รูปซี่ร่ม ก้านช่อดอกยาว 1-5 ซม. ออกเป็นรูปครึ่งทรงกลม มี 10-15 ดอกย่อย ก้านดอกย่อยยาว 1-1.5 ซม. กลีบดอก 5 กลีบ โคนเชื่อมกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็นแฉก สีขาวครีมแกมม่วง กลางดอกมีเส้าเกสรเป็นแผ่นระยางค์ 5 แฉก สีม่วง เกสรเพศผู้มี 5 อัน ผล เป็นฝักคู่ ยาว 4-10 ซม. เมล็ดขนาดเล็ก รูปไข่ มีขนยาวเป็นพู่ที่ปลาย กระจายพันธุ์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามป่าเต็งรัง และป่าดิบแล้ง ทั่วทุกภาค ยกเว้นภาคใต้[51] ออกดอกระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม

ตำรายาไทย ใช้**ใบ**ทาภายนอก รักษาบาดแผล บวม รูมาตอยด์ ข้ออักเสบ ช่วยสมานแผลและห้ามเลือด และใช้ภายใน รักษาสมองอักเสบ โรคปอดบวม และอัณฑะอักเสบ [52] **ยาพื้นบ้านอีสาน** ใช้**ต้นและใบ** ต้มน้ำดื่มแก้เบาหวาน **น้ำยางขาว** ใช้ทาแผลสด เช่นแผลมีดบาด ช่วยสมานแผล **ใบสด** ตำผสมปูนที่กินกับหมาก ทารักษาแผลเน่าเปื่อยของกระบือ **ยาพื้นบ้านภาคเหนือ** ใช้ **ใบสด** อังไฟให้ร้อน นาบแก้อาการบวมตามข้อ[53]

โอบ

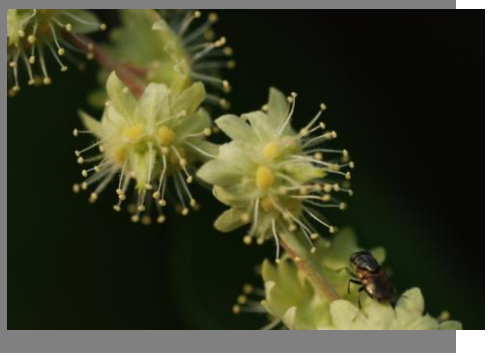

โอบ

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Homalium grandiflorum* Benth.

วงศ์ SALICACEAE (FLACOURTIACEAE)

โอบ เป็นชื่อเรียกที่จังหวัดลพบุรี สระบุรี แต่ที่จังหวัดสุโขทัยเรียกว่า ชุมแสง หรือ ชุมแสงดง กาญจนบุรี เรียกว่า หมากดูก ภาคกลาง เรียกว่า พิกุลป่า ภาคเหนือเรียกว่า จะเคียนเผือก หรือ ตะเคียนเผือก ลำปางเรียกว่า ไก๋ หรือ แตงซั่ง อุตรดิตถ์ เรียกสั้นๆว่า ไกร

ไม้ต้นขนาดเล็ก สูงได้ถึง 8 เมตร ***ใบ***เดี่ยว เรียงสลับ รูปรีถึงรูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง 8-10 ซม. ยาว 15-25 ซม. โคนใบมน ปลายใบแหลม ขอบใบจักซี่ฟัน หูใบขนาดเล็กเป็นเส้นด้าย ร่วงง่าย ***ดอก***ช่อแบบช่อกระจะ ออกตามซอกใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกย่อยมีก้าน กลีบเลี้ยงและกลีบดอก สีขาวนวล แฉกกลีบดอกเป็นรูปช้อน มีขนที่ขอบกลีบ ยาวเป็นสองเท่าของแฉกกลีบเลี้ยงซึ่งเป็นรูปแถบแคบ เกสรเพศผู้ยาวกว่าแฉกกลีบดอกเล็กน้อย มีจานฐานดอกรูปค่อนข้างกลมอยู่ระหว่างโคนก้านเกสรเพศผู้ ผลิตน้ำหวาน รังไข่เหนือวงกลีบ ภายในมีช่องเดียว ประกอบด้วยคาร์เพลหลายอันเชื่อมติดกัน ก้านเกสรเพศเมียแยกเป็นแฉกไม่ชัด ยอดเกสรเพศเมียขนาดเล็ก ***ผล*** แห้งแตก เมล็ดเล็กไม่มีปีก มี 2-3 เมล็ดออกดอก และติดผล เดือน มีนาคม-พฤษภาคม

พบบันทึกการใช้เป็นยา ในบทกลอนสุนทรภู่รู้สมุนไพร ใช้ต้นรักษาริดสีดวงทวาร ถอนพิษ อักเสบ และแก้โรคผิวหนัง[55]

ตำรับยา

ยาตรีจักร เอาใบเทียน ๑ **ใบแก้ว** ๑ ใบทับทิม ๑ สิ่งละกำมือ รากคัดเค้า ๑ รากจำปา ๑ สิ่งละ ๒ ตำลึง ข่า ๑ กระชาย ๑ สิ่งละ ๑ ตำลึง ฟางข้าวเมืองจีน ๑๐ บาท ดอกจำปา ๑ ตรีกฎุกตามพิกัด ต้มชูโลหิต ๑๐ ประการ ดีนักแล

ยามหาชุมนุม ใช้แก้ในวสันตฤดู ให้ประกอบรากเจตมูลเพลิง ๑ โกฐกระดูก ๑ โกฐสอ ๑ โกฐพุงปลา ๑ โกฐหัวบัว ๑ โกฐจุฬาลัมพา ๑ โกฐเชียง ๑ โกฐสอเทศ ๑ เทียนทั้ง ๕ ผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ ผลเอ็น ๑ ผลมะตูม ๑ รากตองแตก ๑ ดีปลี ๑ รากแฝกหอม ๑ บอระเพ็ด ๑ รากคนทา ๑ รากเท้ายายม่อม ๑ รากพุมเรียงป่า ๑ รากมะเดื่ออุทุมพร ๑ รากย่านาง ๑ ระย่อม ๑ พิษนาศน์ ๑ น้ำนมราชสีห์ต้น ๑ แก่นสน ๑ สักขี ๑ ตรีผลา ๑ ผลพิลังกาสา ๑ ผลประคำดีควาย ๑ ผลมะขามป้อม ๑ พันธุ์ผักชีล้อม ๑ ผักชีลา ๑ พันธุ์โหระพา ๑ พญามูลเหล็ก ๑ พญารากขาว ๑ ขี้เหล็กทั้ง ๕ โคกกระสุน ๑ เทพทาโร ๑ จุกโรหินี ๑ ข่าต้น ๑ เปลือกสมุลแว้ง ๑ ชะลูด ๑ อบเชยเทศ ๑ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ ยาทั้งนี้ เอาสิ่งละ ๑ ส่วน ดอกชะลูด ๑ ดอกมะกรูด ๑ ดอกมะนาว ๑ ดอกคัดเค้า ๑ ดอกกรรณิกา ๑ ดอกสุพรรณทลิกา ๑ ดอกมะลิซ้อน ๑ ดอกมะลิลา ๑ ดอกสารภี ๑ ดอกพิกุล ๑ ดอกบุนนาค ๑ ดอกการะเกด ๑ **ดอกแก้ว** ๑ ดอกมะกล่ำ ๑ ดอกคำไทย ๑ ดอกเกด ๑ ดอกลำเจียก ๑ ดอกกล้วยไม้ ๑ ดอกพุทธชาต ๑ ดอกจำปา ๑ ดอกกระดังงา ๑ ดอกบัวเผื่อน ๑ ดอกบัวขม ๑ ดอกบัวหลวง ๑ ดอกบัวขาว ๑ ดอกบัวแดง ๑ ดอกลินจง ๑ ดอกจงกลนี ๑ ดอกสัตตบงกช ๑ ดอกสัตตบุษย์ ๑ ดอกสัตตบัน ๑ ดอกสันตวา ๑ ดอกสามหาว ๑ ดอกเร่ว ๑ ดอกยี่สุ่น ๑ ดอกประทุมราชา ๑ ดอกมหาหงส์ ๑ ดอกหญ้างวงช้าง ๑ ดอกหางนกยูง ๑ ดอกละหุ่ง ๑ ดอกราชพฤกษ์ ๑ ดอกลำไย ๑ ยาทั้งนี้ทำเป็นผง แล้วให้หาสรรพดีเป็นต้นว่า ดีสัตว์ต่างๆ ปรุงลงในยานี้ แล้วบด ปั้นแท่งไว้ น้ำกระสายนั้น ยักย้ายดูแต่ควรกับลักษณะโรคเถิด

พิกัดเนาวโลหะ หรือ พิกัดทองทั้ง 9 ประกอบด้วย ทองกวาว ทองหลางหนาม ทองหลางใบมน ทองโหลง ทองพันชั่ง ต้นใบทอง **ขันทองพยาบาท** ทองเครือ จำปาทอง

ยาต้มชำระน้ำเหลือง แก้เส้น ประกอบด้วย เบญจขี้เหล็ก ๑ สมอทั้ง ๓ มะขามป้อม ๑ ใบมะกา ๑ รากตองแตก ๑ แห้วหมู ๑ บอระเพ็ด ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ โกฐน้ำเต้า ๑ เถาวัลย์เปรียงสดใส่ให้มาก เทียนทั้ง ๕ หนัก สิ่งละ ๒ สลึง ยาดำ ๒ บาท **ราชพฤกษ์ ๕** ฝัก ต้มกิน แทรกดีเกลือตามธาตุหนักธาตุเบาเถิด

ยาแก้โรคสำหรับบุรุษ ขนานนี้ เอาเถาสะค้าน ๑ ผักแพวแดง ๑ หัวดองดึง ๑ ว่านน้ำ ๑ มหาหิงคุ์ ๑ **เนื้อในฝักราชพฤกษ์** ๑ โกฐสอ ๑ โกฐพุงปลา ๑ โกฐจุฬาลำพา ๑ กัญชา ๑ หัวอุตพิด ๑ ชะเอมเทศ ๑ ดีปลี ๑ แก่น

แสมทะเล ๑ ยาทั้งนี้ เอาเสมอภาค พริกไทยกึ่งยา แต่ว่าผ่อนตามกำลัง ทำผงแล้ว เอาน้ำใบกะเม็ง ๑ น้ำผลประคำดีควาย ๑ เอาเท่ากันเคล้ายาให้ได้ ๗ ครั้ง ผึ่งให้แห้ง แล้วบดกับน้ำผึ้งรับประทาน หนัก ๑ สลึง แก้โรคดังกล่าวมาแล้วแต่หลัง

ฝนแสนห่าสิงคาทิจร แก้สันนิบาต ๗ จำพวก อันเป็นเพื่อเสมหะโลหิต แลเพื่อรับประทานของคาว เป็นเพื่อทำการหนัก เพื่อสิงคาทิจร คือน้ำมูกตกลงมาแต่เบื้องบนอากาศธาตุ จึงให้ไอเสียงแห้ง ให้หอบ ให้สะอึก เอาเมล็ดพันธุ์ผักกาด ๑ ผลผักชี ๑ ขิงฝอย ๑ ข่า ๑ กะทือ ๑ ไพล ๑ ใบคนทีสอ ๑ ใบหนาด ๑ ผลพิลังกาสา ๑ ดีปลี ๑ จันทน์ทั้ง ๒ เปล้าทั้ง ๒ เนระพูสี ๑ อบเชย ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ ผลจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ **เนื้อในฝักราชพฤกษ์** ๑ ผลประคำดีควาย ๑ ผักโขมหิน ๑ ใบกะเพรา ๑ รากมูลกาทั้ง ๒ ผลกระดอม ๑ การบูร ๑ พิมเสน ๑ สมอทั้ง ๒ ยาทั้งนี้ เอาเสมอภาค ทำเป็นจุณ นัตถุ์ก็ได้ รับประทานแก้โลหิต ละลายน้ำส้มป่อย แก้ป่วง ละลายน้ำสุรา แก้ลม ละลายน้ำอ้อยแดง แก้เสมหะ ละลายน้ำมะนาว แก้สะอึก ละลายน้ำขิงก็ได้ น้ำส้มซ่าก็ได้ แก้จุกเสียดลมขึ้นตามเท้า ละลายน้ำข่า

พิกัดตรีเพชรสมคุณ ประกอบด้วย หางจระเข้ ๑ ฝักราชพฤกษ์ ๑ รงทอง ๑

[1] เมธินี ตาพุมาศสวัสดิ์. 2551. **พรรณไม้ห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี** . สำนักงานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. กรุงเทพฯ. หน้า 153

[2] รร.แพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคหนึ่ง). กทม: , 2507.

[3] Van Thuân N, Phon PD, Niyomdham C. Leguminosae (Fabaceae) Papilionoideae. In: Morat P, ed. Flore du Cambodge, du Laos et du Vietnam, Fasc. 23. Paris: Musèum National D'Histoire Naturelle, 1987:50-116.

[4] เอื้อมพร วีสมหมาย, ปณิธาน แก้วดวงเทียน. ไม้ป่ายืนต้นของไทย 1. กรุงเทพ ฯ: เอ็น วาย ฟิล์ม จำกัด, 2547:1-652.

[5] พญ.เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ. สมุนไพรในอุทยานแห่งชาติภาคใต้. มูลนิธิแพทย์แผนไทยพัฒนา. พิมพ์ครั้งแรก. กทม.: บริษัท สามเจริญพานิชย์ (กรุงเทพฯ) จำกัด, 2549.

[6] รร.แพทย์แผนโบราณ วัดพระเชตุพนฯ. ประมวลสรรพคุณยาไทย (ภาคหนึ่ง). กทม: , 2507.

[7] นันทวัน บุณยะประภัศร, บรรณาธิการ สมุนไพรไม้พื้นบ้าน 1. กรุงเทพฯ: คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

[8] ศิลปา บรรณาคาร. ไม้เทศเมืองไทย. กรุงเทพฯ: บุญชัยการพิมพ์, 2518.

[9] เชาว์ กสิพันธุ์. ตำราเภสัชศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สมาคมแพทย์เภสัชกรรมไทยแผนโบราณ, 2534

[10] Itthipanichpong C, Ruangrungsi N, Pattanaautsahakit C. Chemical compositions and pharmacological effects of essential oil from the fruit of *Zanthoxylum limonella*. J Med Assoc Thai. 2002 Jun; 85 Suppl 1: S344-54.

[11]http://www.naturalnews.com/028945_mosquito_bites_essential_oils.html#ixzz20eq2kQcE

[12] Janpen Tangjitjaroenkun, Roongtawan Supabphol, and Warinthorn Chavasir. Antioxidant effect of *Zanthoxylum limonella* Alston. Journal of Medicinal Plants Research Vol. 6(8), pp. 1407-1414, 29 February, 2012. Available online at http://www.academicjournals.org/JMPR DOI: 10.5897/JMPR10.846

[13] นายจักรรินทร์ ศรีวิไล และ นายพิพรรธพงศ์ จบมะรุม. การศึกษาชนิดของตัวทำละลายที่ใช้ในการสกัดและทดสอบฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระจากผลมะแขว่น **(*Zanthoxylum limonella (Dennst) Alston*).** รายงานผลการวิจัยระดับวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาวิทยาศาสตร์เครื่องสำอาง คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

[14] ศูนย์ปฏิบัติการพืชเศรษฐกิจ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม **http://www.dnp.go.th/EPAC/Herb/10kheelheg1.htm** (16/01/2555).

[15] ขี้เหล็กเลือด จากสารานุกรมพืชในประเทศไทย (The Encyclopedia of Plants in Thailand). (3 November 2010). เรียกใช้เมื่อ 13 October 2012 จาก สำนักงานหอพรรณไม้: http://web3.dnp.go.th/botany/detail.aspx

[16] ประเสริฐ พรหมณี และ ปริญญา อุทิศชลานนท์. (2514). ตำราเภสัชกรรมไทยแผนโบราณ สำหรับผู้อบรมศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณ. กทม.: กองวิชาการแพทย์แผนโบราณ วัดมหาธาตุ.

[17] NOOTEBOOM HP. SIMAROUBACEAE. IN: SMITINAND T, LARSEN K, EDS. FLORA OF THAILAND, VOLUME TWO PART FOUR. BANGKOK: THE CHUTIMA PRESS, 1981:439-47.

[18] อุทยานธรรมชาติวิทยาสิรีรุกขชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล.
http://www.pharmacy.mahidol.ac.th/siri/index.php?page=search_detail&medicinal_id=235 (16/01/2555).

[19] พร้อมจิต ศรลัมพ์ และคณะ. สมุนไพรสวนสิรีรุกขชาติ. ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ:บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, 2535.

[20] http://www.pharmacy.mahidol.ac.th/siri/index.php?page=search_detail&medicinal_id=404

[21] Puff C, Chayamarit K, Chamchumroon V. RUBIACEAE of Thailand. Bangkok: The Forest Herbarium, National Park, Wildlife and Plant Conservation Department, 2005:1-245.

[22] วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, พร้อมจิต ศรลัมพ์, รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, และคณะ. สยามไภษัชยพฤกษ์: ภูมิปัญญาของชาติ. กรุงเทพมหานคร, อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2538.

[23] นันทวัน บุณยะประภัศร, บรรณาธิการ สมุนไพรไม้พื้นบ้าน 2. กรุงเทพฯ: คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

[24] แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

[25] BARLOW BA. LORANTHACEAE. IN: SANTISUK T, LARSEN K, EDS. FLORA OF THAILAND, VOLUME FIVE PART FOUR. BANGKOK: THE PRACHACHON CO. LTD., 2002:665-706

[26] เมธินี ตาฟุมาศสวัสดิ์. 2551. พรรณไม้ห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี. สำนักกานหอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี. ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด. กรุงเทพฯ. หน้า 160

[27] พรรณไม้องค์การสวนพฤกษศาสตร์ หนังสือไม้ต้นในสวนพฤกษศาสตร์

[28] Phengklai C. Ebenaceae. In: Smitinand T, Larsen K, eds. Flora of Thailand, Volume 2 Part 4. Bangkok: The Tistr Press, 1981, :329-331.

[29] นันทวัน บุณยะประภัศร, บรรณาธิการ สมุนไพรไม้พื้นบ้าน 3. กรุงเทพฯ: คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลสมุนไพรไม้พื้นบ้าน.

[30] *Phyllanthus emblica* L. Flora of China. http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=200012600.

[31] http://www.4to40.com/ayurveda/index.asp?p=Emblica_Officinalis&k=Laxative

[32] Globinmed. Global Information hub on Integrated medicine. Malaysia. http://www.globinmed.com/index.php?option=com_content&view=article&id=79255:phyllanthus-emblica-l&catid=718:p#top

[33] Nosál'ová G, Mokrý J, Hassan KM. Antitussive activity of the fruit extract of *Emblica officinalis* Gaertn. (Euphorbiaceae). Phytomedicine. 2003;10(6-7):583-9.

[34] Fraquelli M, Colli A, Cocciolo M, Conte D. Adult syncytial giant cell chronic hepatitis due to herbal remedy. J Hepatol 2000; 33(3): 505-8.

[35] พระราชกฤษฎีกา กำหนดไม้หวงห้าม ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 104 ตอนที่ 220 วันที่ 2 พฤศจิกายน 2530

[36] Larsen K, Larsen SS, Vidal E. Leguminosae-Caesalpinioideae. In: Smitinand T, Larsen K, eds. Flora of Thailand, Volume four Part one. Bangkok: The Tistr Press, 1984:1-129.

[37] ศิลปา บรรณาคาร.ไม้เทศเมืองไทย. กรุงเทพฯ: บุญชัยการพิมพ์, 2518.

[38] วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, พร้อมจิต ศรลัมพ์, รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, และคณะ. สยามไภษัชยพฤกษ์: ภูมิปัญญาของชาติ. กรุงเทพมหานคร, อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2538.

[39] วิเชียร จีรวงศ์, ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์.

[40] วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล, วิชิต เปานิล, รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, และคณะ. สมุนไพรพื้นบ้านล้านนา. สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 3. กรุงเทพมหานคร, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนท์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2543.

[41] สวนสมุนไพรคลองไผ่. เข้าถึงได้จาก http://www.rspg.or.th/plants_data/kp_bot_garden/kpb_20-4.htm. (วันที่ค้นข้อมูล 11 ตุลาคม 2555).

[42] ปานทิพย์ บุญส่ง, ณัฏฐา เลาหกุลจิตต์ และ อรพิน เกิดชูชื่น. Identification of Polyphenolic Compounds and Colorants from *Tiliacora triandra* (Diels) Leaves Agricultural Sci. J. 40(3)(Suppl.): 13-16(2009)ใ

[43] Chutinun Prasitpuriprecha1, Aekachai Damkliang, Payoongsak Surintha, Wasun Deelum. Immunomodulating, Antioxidant and Antimicrobial Activities of Northeastern Thai Edible Plant and Medicinal Plant Extracts. I-Saan Journal of Pharmaceutical Sciences 2009; 5(2): 99-107.

[44] **ระบบฐานข้อมูลทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน.**

http://www.bedo.or.th/lcdb/biodiversity/view.aspx?id=7725. Accessed on February 25th, 2012.

[45]ฐานข้อมูลสมุนไพรไทย คณะเภสัชศาสตร์ ม.มหิดล.

http//www.pharmacy.mahidol.ac.th/medplantdatabase/dtl_herbal.asp?hidKeylink=003Aga0Pol01

[46] นายวันดี ยิ้มกระจ่าง: ยาพื้นบ้านอีสาน

[47] สวนสมุนไพรสิรีรุกชาติ. **สารานุกรมสมุนไพรเล่ม 1 สวนสิรีรุกชาติ.** ภาควิชาเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ

[48] http://www.qsbg.org/Database/Botanic_Book%20full%20option/Search_detail.asp?Botanic_ID=855

[49] Larsen K, Larsen SS, Vidal E. Leguminosae-Caesalpinioideae. In: Smitinand T, Larsen K, eds. Flora of Thailand, Volume four Part one. Bangkok: The Tistr Press, 1984:1-129.

[50] เอื้อมพร วีสมหมาย, ปณิธาน แก้วดวงเทียน. ไม้ป่ายืนต้นของไทย 1. กรุงเทพ ฯ: เอ็น วาย ฟิล์ม จำกัด, 2547:1-652.

[51]ปิยะ เฉลิมกลิ่น จิรพันธ์ ศรีทองกุล และอนันต์ พิริยะภัทรกิจ. คู่มือดุพรรณไม้ป่าสะแกราช เล่ม 2. กทม: บริษัทลัดดาวัลย์ พริ้นท์ติ้ง จำกัด, 2553.

[52] ฐานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ ม.อุบลราชธานี.

http://www.phargarden.com/main.php?action=viewpage&pid=50.

[53] วงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล และคณะ. สารานุกรมสมุนไพร เล่ม 4. กทม: บริษัมอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, 2543.

[54] ก่องกานดา ชยามฤต. พรรณไม้ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. กรุงเทพมหานคร, สำนักงานอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549. 259 หน้า.

[55] มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิมฯ. ตำราเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมเณศ พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, 2548.